

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

DECEMBER 8 • 2003

Axel Oxenstierna – myntsamlare och toppolitiker

Arab-sasanidiskt mynt från 690-talet

Tre Kronor, Förgyllda Penningen

– matställen i Stockholm med myntnamn

Pris 20 kr

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

presenteras sedan september i år även på Svenska Numismatiska Föreningens och Kungl. Myntkabinettets hemsidor. På nätet kan man läsa SNT i lågupplöst pdf-format. Den tryckta tidskriften är därför fortfarande oundgänglig och ges ut som tidigare den första veckan i februari – maj, september – december.

Målsättningen är förstås att nå en större läsekrets. Den utvidgade spridningen av såväl artiklar som annonser till allmänheten kan leda till att fler intresserar sig för ämnet och till nya medlemmar i föreningen. Att annonsera bör också bli attraktivare. Annonserpriserna från 2004 ser ut som följer.

1/12 sida (47 x 50 mm)	250 kr
1/8 sida 72 x 47 mm)	350 kr
1/6 sida (47 x 105 mm)	400 kr
¼ sida (72 x 105 mm)	500 kr
½ sida (151 x 105 mm)	1.500 kr
1/1 sida (151 x 214 mm)	2.000 kr
2:a omslagssidan 1/1 sida	2.500 kr
4:e omslagssidan 1/1 sida	3.000 kr
4:e omslagssidan ½ sida	2.000 kr

Annonser på årsbasis får 20% rabatt. För annonsering kontakta Carin Hirsch Lundborg på föreningens kansli, e-post carin@numismatik.se. Allt material måste vara kansliet tillhanda senast den 1:a i månaden före utgivning. Enskilda SNF-medlemmar erbjuds gratis annonser att köpa, sälja eller byta samlarobjekt med högst tre rader. Kontakta mgl@myntkabinettet.se. *Annonser som inte är förenliga med SNF:s, FIDEM:s och AINP:s etik avböjs.*

Innehåll SNT 8 • 2003

Sid

Artiklar och notiser

Axel Oxenstierna – myntsamlare och toppolitiker	176
Äldre bokauktionsförteckningar med myntinnehåll	178
"Engländeren Watt från Soho" och hans myntpress	178
Att samla och studera flygmedaljer – med anledning av att flygmaskinen fyller 100 år	180
Arab-sasanidiskt mynt från 690-talet	182
Pengar i Tibet beskrivna av deltagare i militärexpedition	183
"Tre Kronor", "Förgyllda Penningen" och andra matställen i Stockholm med myntnamn	184
Bokstäverna som avslöjar eurosledarnas ursprungsländer	185
Mynt högsta mode i modevärlden	185
Muldrarna och den holländska eran på Tumba bruk	186
Rättelse "Birgitta och pengarna"	187
Besök vid Sven Svenssons grav i samband med 75-årsminnet av hans död	187
Tidiga numismatiska samlingar – en komplettering	188
Kammarrådet Hägerflychts myntkabinett	188
Myntnamnsfläta	189
Tysken som band in böcker åt Elias Brenner	190
Nya femmor lagom till julhandeln år 1890	191
Mynthandlare i Göteborg	191
En lyckoslant i julgåva	193
Göteborgs Numismatiska Förenings 60-årsjubileum	193

Stående rubriker

Ny medalj. Tore Wretman. Svenska Kockars Förenings belöningsmedalj	192
Ny medalj. Göteborgs Numismatiska Förenings 60-årsmedalj	192
Pressklipp. Mastmynt för lycka och välgång	194
Läsekretsen. De senaste årens minnesmynt	194

Omslag

Kopparstick utfört av Johann Thomas Hauer (1748-1820) från Augsburg som visar Rikens Ständers Bank vid Järntorget. Detta är bara ett av flera kopparstick med bankobyggnaden som motiv. År 1691 utförde Willem Swidde (ca 1660-1697) ett för Erik Dahlberghs *Suecia et antiqua et hodierna* (Stockholm 1716). Vi har också G. Bodenehrs, också från Augsburg, kopparstick från tiden omkring 1700. Detta senare kan ni se på sid. 184-185 i en artikel av Monica Golabiewski Lannby och Ian Wiséhn om matställen i Stockholm som hade namn med myntanknytning. "Tre Kronor" hette en av dem och dess skylt kan ses på huset till vänster om bankohuset på omslagsbilden. Foto Gabriel Hildebrand.

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb
115 22 Stockholm
Tel 08-667 55 98
onsdag – torsdag kl 10.00 – 13.00
Fax 08-667 07 71
E-post: info@numismatik.se

Postgiro 15 00 07-3
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet
Box 5428
114 84 Stockholm
Tel 08-5195 5300
Fax 08-411 22 14
E-post: info@myntkabinettet.se

Ansvarig utgivare:

Ian Wiséhn

Huvudredaktör och layout:

Monica Golabiewski Lannby

Auktionskalender:

Dan Carlberg 073-310 48 91
Rolf Sandström 031-99 24 54

Prenumerationer:

Pris 160 kr/år (8 nr)
Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

SNT trycks med bidrag från
Gunnar Ekströms stiftelse
samt Sven Svenssons stiftelse

För insänt, ej beställt, material ansvaras
ej. SNT:s texter och bilder lagras
elektroniskt och publiceras i pdf-format
på SNF:s och KMK:s hemsidor
(www.numismatik.se samt
www.myntkabinettet.se). Den som
sänder material till SNT anses medge
elektronisk lagring/publicering.

Tryck:

Masterprint Sätter & Tryckeri AB

ISSN 0283-071X

Föreningsaktiviteter

Våren 2004

FEBRUARI

9 Föredrag

Plats Ullevi Tennis, 2:a våningen (vid Gamla Ullevi, strax vid Heden), Göteborg
Kl. 19.00

Julius Hagander talar under rubriken *Att samla mynt*. Samarrangemang med Göteborgs Numismatiska Förening.

MARS

13-14 "Polletthelg"

Plats Banérgatan (samt i viss utsträckning KMK)

Pollettintresserade från hela landet är välkomna till vår lokal för en helg i pollettens tecken. Tag med dina polletter, byt objekt och diskutera med likasinnade! Under trivsamma former utbyter vi kunskaper i ämnet. Var står pollettforskningen idag och hur ser framtiden ut? Föredrag utlovas. Gemensam middag på kvällen för dem som så önskar. Definitivt program och tider i nästa nummer av SNT.

16 Föredrag

Plats Banérgatan, Stockholm.

Kl. 18.30

Paul Levin, mynthandlare och samlare från Göteborg, berättar under rubriken *Minnen från min tid som samlare och mynthandlare*.

För vidare uppdatering se även vår hemsida: www.numismatik.se, där programmet utvecklas efter hand.

Kungl. Myntkabinettet

Kungl. Myntkabinettet och Samfundet S:t Erik i Stockholm har gemensamt givit ut en skrift med titeln *Märkliga myntskatter i Stockholm*. Den är författad av Monica Golabiewski Lannby och Ian Wiséhn och omfattar 40 sidor. Kungl. Myntkabinettets butik säljer den till ett pris av 50 kronor.

Svenska Numismatiska Föreningen

Adress: Banérgatan 17 n.b. Buss 4, 44; T-bana Karlaplan.

Kansli: Besökstid 10.30 - 13.00 onsdag – torsdag.

Stängt: Midsommar – 1 september; jul- och nyårshelgerna.

Hemsida: www.numismatik.se

Kungl. Myntkabinettet

Adress: Slottsbacken 6, Buss 43, 46, 55, 59, 76; T-bana Gamla stan.

Utställningar: Måndag – söndag kl. 10.00 - 16.00.

Numismatiska boksamlingen: Torsdagar kl. 13.00 - 16.00.

Hemsida: www.myntkabinettet.se

Axel Oxenstierna – myntsamlare och toppolitiker

Av Brita Malmer

Axel Oxenstierna, född 1583, rikskansler från 1612 till sin död 1654, Sveriges kanske störste statsman genom tiderna, var bland mycket annat också myntsamlare. Det framgår av hans testamente, uppställt i februari 1650, med tillägg i januari 1652. Axel Oxenstiernas maka var Anna Åkesdotter Bååt, död 1649. Av parets tolv barn var det bara tre, Johan, Erik och Katarina, som överlevde föräldrarna. Arvinge var dessutom dotterdottern Agneta Horn, författare till den kända självbiografien.

Huvuddelen av Axel Oxenstiernas testamente handlar om fördelningen av de väldiga jordegendomarna och om hur skulderna skulle betalas. Mycket av lösöret fick stanna kvar på respektive gods. Några ägodelar nämns särskilt. Det gäller samlingen av statshandlingar och brev som sönerna Johan och Erik skulle dela sinsemellan, biblioteket som skulle gå till Erik, den mest boksynte av bröderna, och myntsamlingen, som Axel Oxenstierna helst ville se sammanhållen eller i varje fall delad bara mellan Johan och Erik. Kanslerns kommentar, i karaktäristisk, något svärbegriplig 1600-talssvenska, lyder:

I lijka motto efter jag hafver myked förlustatt mig att sambla gamla myntt, skoupenningar och andre rariteter tilsammans, så myked mig hafver stått till att göra med höfflighet, icke aff stoort värde, uthan till mitt contentament, och finnes här och där i mine chatuller och contourer, doch enkannerligen i ett gammalt stoortt skriffskrijn, så ändogh ded kan fuller gella mig lijka, o ded sosom andra lösören deelttes, så att jag för den skuldh mine barn till deres förtreett inted vill häruthinnan befallett hafve; lijkväl såge jag helst, mädhan ingen medh ett serdeles stycke eller någre är täntt, att mine söner dem behölle och anten lämpna dem ihoop eller bytha dem sin emellan; och i samma staden aff obytt giffva mina döttrar hvardera ett aff de stora credentzen om 120 à 180 lod förgyltt sijlfver (Styffe 1888, s. 655).

Dottern Katarina och dotterdottern Agneta skulle alltså kompenseras för myntsamlingen med var sin tung förgylld silverpokal. Närmare beskrivning av myntsamlingen lämnas inte. Mynten förvarades på olika ställen,

Fig. 1. Daniel Dumoustiers porträtt av Axel Oxenstierna i svartkrita och pastellfärg i Vitterhetsakademiens plenisal, Stockholm. Foto Bengt A. Lundberg 1988.

men främst i ett stort silverskrin. Oxenstierna följde med sin tid. Att samla mynt och medaljer höll på att bli en hobby för överklassen även i det avlägsna Sverige. Bland tidiga myntsamlare, någorlunda samtida med Oxenstierna, kan nämnas Clas Rålamb (1622-1698), Johannes Schefferus (1621-1679) och Magnus Gabriel De la Gardie (1622-1686) för att inte tala om drottning Kristina.

Om Axel Oxenstiernas testamente och om många andra belysande detaljer i den store mannens levnad finns att läsa i Gunnar Wetterbergs biografi, *Kanslern Axel Oxenstierna i sin tid* (del 1-2, 1 068 sidor, Atlantis 2002). Boken kan närmast liknas vid ett jättelikt, ganska svårläst kompendium av all den Oxenstiernalitteratur, som författaren hunnit plöja igenom. Ofta lämnas läsaren i sticket. Wetterberg tror uppenbarligen att andra är lika bekanta med personregistrets ca 1 700 individer som han själv. Personerna nämns ofta endast med förnamn och utan uppgift om

släktskap eller titel. Personregistret saknar dessutom födelse- och dödsår. Hur skall den stackars läsaren i detta myller kunna hålla reda på vilken Erik, Gustav eller Katarina som avses? Illustrationerna är sparsamma och av usel kvalitet, bildförteckning saknas. Priset tas av de för sammanhanget synnerligen väsentliga släkt-tavlorna, sidan 73 och 79 (släkten Oxenstierna var mycket stor, 65 Oxenstiernor förtecknas i personregistret). Tavlorna är helt enkelt reproducerade ur Svenskt Biografiskt Lexikon, avsevärt förminskade och försedda med grå bakgrund. Man måste ha förstoringsglas.

Bland illustrationerna finns två porträtt av Axel Oxenstierna, Jacob Heinrich Elbfas' representativa hovstilsporträtt från 1626 (på omslaget till del I) och David Becks mera intima bild av den åldrade kanslern ett kvartssekel senare (s. 989). Det här invid återgivna porträttet, fig. 1, en pastellteckning från 1635 av Daniel Dumoustier, som visar den lätt

grånade kanslern på höjden av sin bana, hade varit ett intressant komplement – ett foto av just detta porträtt finns för övrigt i Kungl. Myntkabinetts utställningsmonter om "Kopparn". I gengäld refererar Wetterberg utförligt den engelske ambassadören Bulstrode Whitelockes upp-teckning om ett möte med Oxenstierna i januari 1654: "Han var en stor, anseelig och ganska vacker man, vid 71 års ålder ... hans gråa hår och långa samt breda skägg bidrogo ej litet till hans behagliga utseende (s. 954)".

Trots författarens inte särskilt läs-
arvänliga framställningssätt är Wet-
terbergs bok fascinerande, inte minst
genom de många konkreta detaljer-
na, ofta meddelade i fotnoter. Inte
visste jag att Gustav II Adolf och
Kristian IV av Danmark, två bli-
vande motståndare, "esomoftast utav
hjärtat varandra omfattade och famn-
togo" under vin- och spritdränkta
festligheter på det nybyggda Halm-
stads slott år 1619 (s. 339). Inte hel-
ler att Axel Oxenstiernas kusinbarn
Erik Karlsson Oxenstierna, känd för
dåligt ölsinne, en novemberkväll
1642 på Stortorget i Stockholm red
omkull riddarhusarkitekten Simon
de la Vallée och därvid slog de la Val-
lée så illa i huvudet med gevärskol-
ven att han dog av skadorna (s. 752).
Också sonen Johan, svensk chefsde-
legat vid fredsförhandlingarna i Os-
nabrück, ställde till med bekym-
mer, ståndshögfärdig, snarstucken
och praktälskande som han var. Ofta
var Johan alltför beskänkt för att
kunna förhandla (s. 991), men han
höll sig med en väldig uppvaktning,
åt middag till musik och for på visit
följd av 12 hillebardiärer (s. 892).
Som kontrast några inhemska interi-
örer: bondeplågaren Lars Flemings
raffinerade tortyrmetoder (s. 906) och
småländska adelsmän som lät hästar
och hundar äta upp säden, medan fat-
tiga fick dö av hunger (s. 919). Eller
– åter en kontrast – den lutherskt
plikttrogne kanslern Axel Oxensti-
erna, ständigt verksam med att orga-
nisera rikets förvaltning och affärer,
under tio år generalguvernör i Pom-
mern utan möjlighet att besöka hem-
landet en enda gång. Trots svår gikt
rider han långa sträckor och vid ett
dramatiskt tillfälle 1635 tar han sig
ensam över Elbe till häst (s. 684).

Kopparhandeln är ett viktigt tema
i boken: "uthj bergsbruken sticker
störste delen aff rikzens wälfärd"
(s. 728). Vid sidan av krigskostnad-
erna var kopparhandeln den domi-
nerande frågan i kanslerns statsfinan-

Fig. 2. Åtsidan till taler med Axel Oxenstiernas porträtt, troligen från 1630-talets mitt.

Foto Gabriel Hildebrand, KMK.

siella verksamhet. Att Wetterberg be-
härskar elementa i 1600-talets kom-
plicerade myntsystem borde kunna
förutsättas. De fem korta raderna om
Myntväsendet (Bilaga, s. 1031) ger
dock anledning till tvivel. För vilket
år gäller den lilla tabellen? Kurserna
mellan de olika myntslagen växlade
ju avsevärt. Dessutom slarvar Wet-
terberg med ordet daler. Det s.k. Sö-
derkompaniet, bildat 1624, behövde
ett kapital på "100 000 daler" men i
nästa mening tecknar Oxenstierna sig
för "12 000 riksdaler" (s. 367). Vid
freden i Osnabrück 1648 underhand-
lade sig Sverige till ett belopp på "5
miljoner daler" som ersättning för
truppernas hemförlovande (s. 866).
Summan motsvarade ungefär tre års
statsinkomster (s. 877), och daler
betyder förstas riksdaler.

Boken kan läsas som ett kom-
plement till utställningen i Svenska
myntsalen i Kungl. Myntkabinetts
gamla lokaler vid Narvavägen. I ord
och bild, och med mynten monterade
som ett levande diagram, förklarades
i utställningen krångliga begrepp
som silvermyntfot och kopparmynt-
fot. Man fick veta kursförhållanden,
löner och priser, var och när de oli-
ka myntsorterna producerades och
mycket annat.

Här följer några spridda notiser
om betalningsmedel och penningpoli-
tik ur Wetterbergs Oxenstiernabiog-
rafi. Bakgrunden i form av de kon-
kreta mynten kan studeras också i
myntkabinetts nya utställning vid
Slottsbacken. År 1612 beklagar sig
den nyutnämnde kanslern över bris-
ten på pengar, det finns "icke en
fyrk" till att betala krigsfolket (s.
163); finansieringen av Älvsborgs
lösen (tio tunnor guld à 100.000 rik-
sdaler per tunna) beskrivs ingående
(s. 173 ff); 1614 kommer ett falskt

guldmynt i omlopp (s. 185); förslag
om bankrörelse väcks redan 1619
och 1627 (s. 368); kopparmyntet som
tränger ut silvermyntet och den åter-
upptagna silvermyntningen (s. 542);
1638 och 1642 återkommer kanslern
till förslaget att inrätta en bank (s.
823); riksrådet Per Banérs förslag att
släppa silvermyntningen fri och upp-
rätta myntverk i flera städer, "så att
vem som helst kunde låta mynta ut
vad han hade" (s. 824); men först och
sist, kanslerns alla åtgärder för att
skapa ordning och reda i rikets fi-
nanser, "Rächnekammaren ähr den
gyllene ådren som riksens kropp
och ledamoter giver blod och kraft"
(s. 715). Bland prisuppgifter kan för
år 1641 kan nämnas försäljningen
av Riddarhustomten som inbringade
Axel Oxenstierna personligen 3 000
riksdaler (s. 384).

Men egendomligt nog tycks Wet-
terberg ha missat Oxenstiernas kända
numismatiska och penningpolitiska
sentens, citerad på framträdande
plats både i myntkabinetts gamla
och nya utställning:

*Inthet hafwer warit migh så swåårt
at begrija som myntväsendet. Jagh
hafwer derpå i fyretjete år funder-
radt, men är lijka wijs nu påå min
åldherdom, som jag war dhen första
dagen.*

Desto mera uppmärksamhet får
ett annat föregivet Oxenstierna-citat:
"Vet du icke, min son, med huru liten
visdom världen styres" (fastän på la-
tin, ett språk som Oxenstierna gärna
använde i den utländska diplomatin).
I själva verket bör det bevingade ut-
trycket tillskrivas påven Julius III
(1487-1555). I tyska källor dyker
sentensen upp på 1630-talet. Det
finns inget skriftligt belägg för att
Oxenstierna använde just dessa ord,
eller, som Wetterberg formulerar sig,
"Han sade det antagligen aldrig –
men han kunde mycket väl ha gjort
det" (s.883).

ULF NORDLINDS MYNTHANDEL AB

Karlavägen 46

Box 5132 102 43 Stockholm

Tel 08/662 62 61 - Fax 08/661 62 13

**KÖPER • SÄLJER • VÄRDERAR
MYNT • SEDLAR • MEDALJER
ORDNAR**

*Medlem av Sveriges
Mynthandlares Förening*

Avslutningsvis en numismatisk poäng. I Tyskland, möjligen i Würzburg, utgavs ett talermynt utan årtal, med Axel Oxenstiernas porträtt, *fig. 2*, inte helt olik porträttet på *fig. 1*. Jag vet inte om denna remarkabla händelse, att få sitt porträtt återgivet på ett gångbart mynt, kan spåras i Oxenstiernas bevarade, utomordentligt omfattande samling av skrifter och brev (jfr B. E. Hildebrand 1860, s. 22f). Wetterberg har ingen kommentar.

Litteratur

Ahlström, B., Almer, Y., Jonsson, K.: *Sveriges besättningsmynt*. Stockholm 1980.

Bjurström, P.: *French Drawings. Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Drawings in Swedish Public Collections 2. Stockholm 1976.

Hildebrand, B. E.: *Minnespenningar öfver Enskilda Svenska Män och Qvinnor*. Stockholm 1860.

Lagerqvist, L. O.: Alfred Nobel på mynt, *SNT* 2001:8, s. 199.

Malmer, B.: En tunna råg, *Numismatiska Meddelanden* XLI, s. 123-133 (2001).

Nathorst-Böös, E., Wiséhn, I.: *Numismatiska forskare och myntsamlare i Sverige fram till 1830-talet*, Numismatiska Meddelanden XXXVI (1987).

Rasmusson, N. L.: Myntkunskap och myntsamlande i Sverige före omkring 1640, *Numismatiska Meddelanden* XXVII, s. 116-139 (1933).

Styffe, C. G. (red.): *Rikskanslern Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling*, 1:1, Historiska och politiska skrifter. Stockholm 1888. □

Äldre bokauktionsförteckningar med myntinnehåll

Av någon anledning är det vanligt i äldre bokauktioner att man där även tagit med myntsamlingar. Tydligt var det så att många boksamlare hade ett intresse för numismatik. En sådan person var Carl Aurivillius, som var professor i österländska språk vid Uppsala universitet. Han föddes i Stockholm 1717 och avled i Uppsala 1786. Hans bibliotek, jordglober och myntsamling såldes på auktion i Uppsala den 10 oktober 1787 och 8 februari 1788. Till dessa auktioner trycktes två kataloger. I förordet står det att A. Murray, J. Hageman, O. A. Knös och M. Eurén åtog sig att ta emot inropsuppdrag. Böckerna såldes för 58.813 daler, jordgloberna för 150 daler och mynten för 342 riksdaler.

Medaljgravören Lars Grandel ägde en hel del medaljer som han under åren samlat ihop. Grandel föddes i Skara år 1750 och avled i Stockholm 1836. Han hade en ställning som medaljör vid Kongl. Myntet. Samtidigt var han direktör och professor vid Akademien för de fria konsterna. Grandels efterlämnade böcker, kartor, manuskript, tavlor, gravyrer och medaljer såldes efter en tryckt förteckning (55 sidor) den 3 december 1836 och följande dagar uti "Lilla Mynthuset" i Stockholm.

En idag tämligen okänd myntsamlare var notarien i "Embets- och Byggnads-kollegium" i Stockholm, Lars Nordling (1714-1773). Hans bibliotek, musikalien och myntsamling såldes på auktion i Stockholm

Medaljgravören Lars Grandel, vars medaljsamling såldes på auktion med början den 3 december 1836. Gravyren är utförd av J. B. Wicar 1796.

"på Södermalm i hörnet af St. Pauls gata och St. Mariæ kyrkogårdsgränd huset N:o 105". Allt såldes efter tryckt förteckning den 5 oktober (och följande dagar) 1773. Det fanns också en handskriven bilaga, vilka medföljde, enligt uppgift i den tryckta förteckningen. IW

HÅKAN WESTERLUND

MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Olympiska föremål

Wasagatan 42

111 20 STOCKHOLM

TEL 08-411 08 07

"Engländaren Watt från Soho" och hans myntpress

Den 15 december 1838 kunde man i Lördags-Magasinet läsa en osignerad artikel med rubriken "Om myntning". I artikeln presenteras i korthet hur man präglar guldmynt med den myntpress som år 1797 uppfanns av, som det står i artikeln, "Engländaren Watt från Soho".

James Watt (1736-1819) var en skotsk fysiker, instrumentmakare, och den som uppfann ångmaskinen i egentlig mening. Hans uppfinningar var ett viktigt inslag i den industriella revolutionen, eftersom de gjorde ångmaskinen till en allmänt användbar kraftmaskin, så också inom mynttillverkningen. Från 1774 drev han tillsammans med Matthew Boulton en ångmaskinfabrik i Soho. Watt skildras av samtiden som en ovanligt månsidigt lärd och beläst man. Han uppfann även brevkopierpressen, ett redskap för perspektivritning, maskiner för att kopiera skulpturer i förminskad skala m.m.

James Watt är också den person som är namnet bakom effektenheten "watt" (W).

Lördags-Magasinet var en illusterad populär tidskrift som utkom under åren 1836-1838 och 1842 på L. J. Hjertas (Aftonbladets grundare) förlag i Stockholm. Magasinet utkom med femtio nummer (med åtta sidor vardera) per år, och det nummer som den här citerade artikeln publicerades i var nummer 150 i ordningen. Tidningen skrev i skilda vetenskapliga ämnen som historia – såväl svensk som nedslag i världshistorien – geografi, biologi, folkliga seder och bruk m.m. Inte någon artikel är signerad men dess ansvarig utgivare var e. o. kammarskrivaren J. Lind. ■

Svenska och skandinaviska mynt och sedlar.

Stor sortering av utländska jubileumsmynt, årsset samt småmynt. Euro-utgåvor, polletter och medaljer.

Prislistor gratis.

NORRTÄLJE MYNTHANDEL

Box 4, 761 21 Norrtälje

Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

INTERNETADRESS:

<http://www.nmh-mynt.a.se>

OM MYNTNING.

Rättigheten att slå mynt eller mynta har i alla länder varit uplåten till högsta makten; och hvarje intrång i detta prerogativ, antingen genom riksmyntets nedsättning eller eftergörande, har alltid blifvit andset med strängt straff.

I nyare tid hafva till mynt endast blifvit använda guld, silfver och koppar, samt i Ryssland platina; men de gamla brukade äfven mynt af jern.

Föremålet för denna artikel är endast att i korthet beskrifva, huru guldmyntningen i London tillgår, med en sådan machin, som år 1797 upfanns af Engländaren Watt från Soho.

Guldplantsarna måste först profvas, emedan de äro af olika finhet; skillnaderna antecknas noga, och i hvarje smältdegel inläggas sådana proportioner af plantsarna, som äro under den fastställda myntfriheten, med andra proportioner, hvilka äro öfver densamma, så att det hela öfverensstämmer med föreskrifterna. Vid smältningen efterses dessutom, att allt är riktigt, enligt smältjournalen.

Innan guldet lägges i elden, sätts deglarne (gjorda af lera och blyarts) i ugnen, för att blifva glödheta; sedan fyllas de. Metallens omröres väl efter smältningen, med en käpp eller slef af samma ämne som degeln, och som äfven förut glödgats. Smältningen räcker vanligen en timmas tid. Sedan den är slutad, flyttas degeln ifrån ugnen och innehållet kastas i tvänne stänger eller plantsar, tio tum långa, sju tum breda och en tum tjocka. Om man hanterar den rätt, kan en degel

begagnas åtta till tio gånger under loppet af dagen. De genom denna smältning erhållna guldstänger profvas åter, och om de befinnas vara af riktig halt, tillåter profvarn, att de utlemnas till myntning. Vid silfversmältning får man vara mycket försiktig då större kvantitet nedsmältes, emedan ugnens hetta oxyderar tillsättningen (det så kallade alliaget) och gör metallen för fin. Man har likväl utfunnit medel att afpassa detta.

Den första process, som myntarne hafva att utföra, är att rulla stängerna emellan tvänne polerade stälvalsar. Guld rullas kallt, men silfver glödhett, för att lätta processen. Ett annat sätt begagnas sedan, som är noggrannare; det består deruti, att stängerna dragas genom stålchampluner, hvilka gradvids aftaga i storlek, på samma sätt, som man drager metalltråd.

Sedan metallen på detta sätt fått sin erforderliga tjocklek, föres den till klipppressarne, som stå uti en cirkel med en jernkolonn emellan hvarje press. Här skäres eller klipptes metallen i runda stycken af erforderlig storlek: Alla pressarna kunna arbeta på en gång, medelst ett stort kugghjul, förenadt med en ångmachin. Klipppressen är en upfinning af Engelsmannen Boulton, år 1790, och den är så snillrik att endast en gosse behöfves vid hvarje pres, för att "mata" maskinen: det vill säga förse den med det plattade guld.

De cirkelrunda metallstycken, som kallas blankor, tagas sedan till silingrummet, der de, som äro alltför lätta, blifva kasserade och återsända till nedsmält-

ning, under det, att de som äro tunga, filas eller raspas, så att de blifva riktiga.

Plattningen eller dragningen har så hårdat metallen, att den ej genast är tjenlig till tryckning; alla blankorna blifva därför rödhettade och kokas sedan i mycket utspädd svafvelsyra.

Den nästa förättningen är milling. Detta sker i en machin, bestående af två stälstänger, som hafva motsända kanter, tandade eller räfflade, och emellan hvilka blankorna gifvas rullande rörelse, genom den ena stängens framskjutande. Hela maskinen fordrar blott en karl vid vefhjulet och en gosse vid matningen.

Vår planch visar en af myntningspressarna, hvilka drifvas med ånga. I en sådan myntas omkring 60 stycken i minuten. Sättet, hvarpå pressen verkar, är så lika de vanliga stämpelpressarna, att det ej behöfver här beskrifvas; endast en del af mekanismen synes ej nog tydligt i planchen, och det är den så kallade "hopparen", som förser pressen med nya blankor och lyfter ut de myntade.

Hela myntningsprocessen står under en särskild persons uppsigt; och myntet, sedan det blifvit slaget, granskas under hans ledning, samt genomgår champluner för hvarje storlek, så att oriktigheter undvikas. Han har läs och nyckel till hvarje press, så att myntarne endast kunna mynta i hans närvaro. Sedan myntet är besigtigadt, upväges det i bestämda vigheter; men innan det får utlemnas i rörelsen, måste det genomgå ännu en undersökning.

Anders Frösell

Monica Golabiewski Lannby

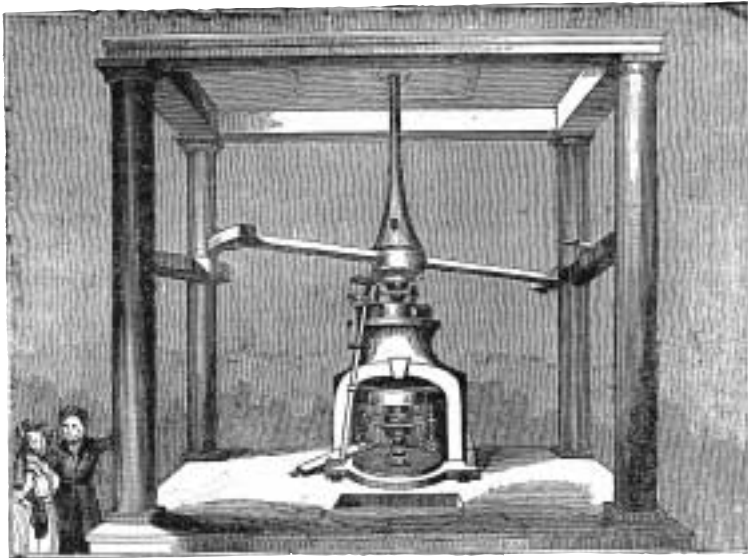
Litteratur

Aurén, T. E.: Watt, James. *Nordisk Familjebok*, 31, sp. 826-828. Stockholm 1921.

Lundstedt, B.V.: Lördags-Magasinet. *Nordisk Familjebok*, 16, sp. 285. Stockholm 1912.

Lördags-Magasinet, 15 december 1838, s. 396-397.

Nationalencyklopedin, 19, s. 279. Högnäs 1996. □

Ångdriven myntpress uppfunnen av James Watt år 1797.

Myntpressen användes för guldmyntning i London. Observera kvinnan och mannen nederst till vänster om maskinen. Ur *Lördags-Magasinet* 15/12 1838.

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmärken

Öppettider

Vardagar 10.00 – 18.00

Lördagar 10.00 – 14.00

Regeringsgatan 6

111 53 Stockholm

Tel. 08-411 50 81

Fax. 08-411 52 23

Att samla och studera flygmedaljer – med anledning av att flygmaskinen fyller 100 år

Av Ian Wiséhn

Luftens och rymdens erövring är ett fascinerande ämne. Dess hägrande möjligheter har i alla tider eggat människans fantasi, och varje nytt äventyrligt anlopp mot höjderna tycks ständigt återuppväcka vår nedärvda dröm om en fri och tyngdlös tillvaro i fåglarnas, vindarnas och molnens rike.

Den 17 december 1903 företog bröderna Orville och Wilbur Wright i Dayton, Ohio, USA, en första flygning. Luftfärden varade i hela 59 sekunder och flygsträckan var på 266 meter. Därmed hade världens första motordrivna flygning åstadkommit. Wrights flygmotor utvecklade 25 hästkrafter och vägde ca 100 kg. Motorn, som gjorde 1300 varv / minut, drev med kedjeutväxling två propellrar med två meters diameter, roterande åt motsatt håll, 450 varv per minut. Bärytan var 50 m², och hela maskinen vägde med förare 450 kg. Farten var 50 km / timme.

Redan från flygets första år började olika tillverkare i Europa och Förenta Staterna att framställa medaljer med flyganknytning. Antalet medaljer med flyget som motiv har sedan ökat år efter år, men under de senaste decennierna har en minskning skett. Den som börjar samlas på flygmedaljer har ett brett fält och många möjligheter till rika sidointressen.

Antingen försöker man samla på det som utgivits i ett utvalt land eller så följer man en kronologisk ordning. Säkert finns det ytterligare variationer! Ett sådant område handlar om medaljer som skildrar ballongflyg. Den intresserade bör då försöka införskaffa katalogen *Lighter than Air* (London 1989) av Evelyn Malpas. Här förtecknas och avbildas medaljer på luftballonger från mitten av 1700-talet och framåt i tiden. Ett annat spännande område rör medaljer som skildrar pionjärflyget, d.v.s. tiden 1903-1914. Självfallet behöver inte medaljen vara tillverkad under den tiden, men motivet bör ha en direkt koppling till de första flygplanen och aviatörerna. Till området kan man även räkna medaljerna som hedrar dem som banade vägen för det

Silvermedalj över Louis Blériot (1872-1936), 68 mm, präglad 1975, osignerad. Blériot flög över Engelska kanalen den 25 juli 1909. Därmed vann han stor ära och ett stort penningpris som utlovats av Londontidningen Daily Mail.

motordrivna flygplanet. Namn som t.ex. Sir George Cayley och Otto Lilienthal. Annars finns det många medaljer som visar bröderna Wright, Glenn H. Curtis, de franska bröderna Voisin, brasilianaren Alberto Santos-Dumont, Henri Farman, Hubert Lat-ham, Louis Blériot och Carl Cederström.

Första världskriget

Från tiden kring Första världskriget finns många medaljer. I Tyskland präglades flera serier silvermedaljer som i propagandasyfte lyfte fram

hjältar från slagfält, sjö- och luftstrider. Här finns bl.a. medaljer över Max Immelman och Manfred von Richthofen. Även fransmän, briter och amerikanare gjorde medaljer för spridning bland en hjältedyrkande allmänhet som ivrigt köpte allt som förknippades med de unga flygarna som varje dag heroiskt kämpade om herraväldet i luften. Många samlar, kanske främst i Tyskland, på medaljer som visar de stora heliumfyllda luftskeppen och framför allt dem som är förknippade med Ferdinand von Zeppelin.

Bronsmedalj över flygplanstillverkaren Fokkers 30-årsjubileum 1919-49. Präglad, 60 mm, osignerad. Grundaren, nederländaren Anthony Fokker, etablerade sig ursprungligen i Tyskland 1912 och hans jaktplanskonstruktioner var ett viktigt inslag i första världskrigets tyska flygvapen. År 1919 återetablerades verksamheten i Nederländerna med tillverkning av passagerarflygplan. Fokker var en av de stora tillverkarna under 1920- och 1930-talen.

Präglad bronsmedalj från 1948 som hyllar staden Berlin under den då pågående luftbron. 40 mm, okänd konstnär. Sovjetunionen spärade i juni alla landförbindelser mellan Västberlin och Västtyskland. USA och Storbritannien upprättade då en luftbro för försörjningen av staden, som genom nära 200 000 flygningar till flygplatsen Tempelhof försågs med över 2 miljoner ton förnödenheter. 1 maj 1949 upphävde Sovjetunionen blockaden.

Efter kriget kom flygets gyllene tidsålder då piloterna var uppburna hjältar och de första flygbolagen sattes in i linjetrafik. Det finns många medaljer som hyllar flygare som Charles Lindbergh, Amelia Earhart och Jean Mermoz. Även flygplanstillverkare hamnade på medalj. Här kan t.ex. nämnas Anthony Fokker, Jack Northrop och William Boeing.

Andra världskriget

Andra världskriget innebar en otrolig utveckling av strids- och bombflyget. Det finns självfallet en hel del medaljer från den tiden, men skönheten har nästan helt försvunnit. Efter kriget tillverkades medaljer där flygplan förekommer, men ofta som ett sidomotiv, t.ex. sådana som ägnades Luftbron till Berlin 1948-1949.

I Sverige har framför allt Sporrang stått som tillverkare när olika flygflottiljer, flygskolor eller flygorganisationer beslutat sig för egna medaljer och plaketter. Tyvärr är dessa ofta uniformt utförda och ganska tråkiga – kanske mest för att beställarna inte haft några konstnärliga önskemål och inte velat satsa pengar på en riktig konstnär. Att även Sporrang har gjort fina flygmedaljer är helt klart, tänk bara på den fina Flygarmedaljen – Spetsbergsexpeditionen 1928 som Axel Wallenberg graverat.

Rymden

En helt nytt samlarområde kom i samband med rymdfarten. I Sovjetunionen tillverkades medaljer över hunden Laika och Sputnik 2, som sköts upp i rymden 3 november 1957. Ännu flera medaljer, från Sovjetunionen och övriga s.k. öststater, hyllade den första bemannade rymdflygningen. Det var den sovjetiske kosmonauten Jurij Gagarin, 27 år, som den 12 april 1961 kretsade 108 minuter i ett varv runt jorden med Vostok 1. Även Förenta Staterna präglade medaljer över sina rymdhjältar som t.ex. John Glenn. Typiskt för tiden ger bensinbolaget Shell ut små mässingsjetonger som alla visar rymdmotiv. Jetongerna från Shell fick man i samband med bensinköp på macken. Helst skulle man ha ett komplett set, där jetongerna trycktes in på en färgglad samlarskiva av papp.

I många internationella auktionsskataloger finns särskilda sektioner som enbart upptar medaljer med flygmotiv. Tyvärr innebär det stora intresset också höga priser på en del av materialet. Den som samlar på flygmedaljer börjar snart också skaffa sig litteratur om flygets historia och kanske även moderna ”antikviteter” som har beröring med flyg. I år när flyget fyller etthundra år finns det mängder med nya böcker i ämnet.

Gjuten järnplakett som hyllar Jurij Gagarins rymdfärd den 12 april 1961. Plaketten är möjligen tillverkad i DDR. 148x118 mm, okänd konstnär. Förminskad.

Gagarin (1934-68) startade sin rymdfärd från rymdbasen Tiuratam (Bajkonur) i Kazachstan. Under varvet runt jorden kom farkosten högst upp till 327 km höjd, och landningen med hjälp av fallskärm skedde utanför byn Smelovka i närheten av staden Saratov vid Volga. Gagarin blev naturligtvis hyllad som en hjälte.

Foto: Gabriel Hildebrand, KMK. □

Arab-sasanidiskt mynt från 690-talet

Av Gert Rispling och Jahangir Yassi

Vid en inventering i Kungl. Myntkabinetet (KMK) har en ovanlig arab-sasanidisk silverdrachma (fig. 1) påträffats. I likhet med många andra orientaliska mynt i skatter från vikingatiden är det funna myntet endast ett fragment (1/5, 0,82 g, perforerat), vilket kan förklara varför det legat bortglömt under många år i samlingarna¹.

Det lilla fragmentet kommer från en mycket spektakulär serie av mynt i Islamiska riket ("Kalifatet") från 70-talet efter hijra (690-talet e.Kr.). Genom olika ikonografiska experiment försökte man förena den traditionella sasanidtypen med nya arabisk-islamiska inslag på mynten. Det är oklart om vårt mynt visar en sasanidkonung eller en kalif på åtsidan, men det är frånsidan som väcker uppmärksamhet. Där finns en bågformad portal, vilande på två kolonner. Portalen har tolkats som en bönenisch (arab. *mihrab*), mot vilken de bedjande i en moské vänder sig i bön. Nischen anger riktningen mot Mecka. För en beskrivning av hela myntet är vi hänvisade till ett liknande i *American Numismatic Society* (ANS), New York. En enkel teckning illustrerar hur KMK-myntet sannolikt såg ut i helt skick (fig. 2). Teckningen visar den sasanidiske storkonungen Khusraw II, inte den ansvarige kalifen, `Abdalmalik (65-86/685-705). Den senare hävdas vara avbildad på ANS-myntet (Miles 1952).

Baggrund

Under det första skedet av islams utbredning hade muslimerna inga "egna" mynt. I Egypten, som erövrades år 20/641, framställdes imitationer (i vid bemärkelse) av bysantinska mynt, s.k. arab-bysantinska mynt. Slaget vid Nihawand år 21/642 i Iran blev avgörande i kampen mellan arabisk islam och iransk zoroastrism. De nya, muslimska herrarna lät myntverkstäderna i Iran fortsätta som tidigare. På de sasanidiska mynten fanns ett porträtt av en storkonung, vanligen Khusraw II. Under hans långa regering (591-628) hade det tillverkats enorma mängder silverdrachmer och de fanns i omlopp långt efter hans död. Khusraw II:s byst på mynten blev ett uttryck för en myntherres allmänna rätt att ge ut mynt.

Fig. 1. Bönenischmyntet i KMK. Förstorat.
Foto G. Hildebrand.

Frånsidan visade zoroastriernas eldaltare med väktare. Det var först sedan den siste sasanidiske storkonungen dödats (31/651), som mynten erhöll en liten islamisk markering – ett tillägg på arabiska med betydelsen *I Allahs namn* eller *I Allahs min Herres namn*. Från år 50/670 infördes namnet på provinsens arabiske ståthållare, men fortfarande på medelpersiska, *pahlavi*. Graden av islamisering ökade när islamisk tideräkning infördes på de arab-sasanidiska mynten, men dessa förändringar var små i jämförelse med kalif Abdalmaliks stora myntreform åren 77-79/696-98. Bilder av människor, djur och saker tolererades inte längre, eftersom sådana inte fick bli föremål för dyrkan. Reformen hade förberetts genom att ett antal innovativa typer successivt prövades i kalifens hemstad, Damaskus. Myntningen i guld och koppar var orienterad mot Byssans och saknar omedelbart intresse här. Försöksserien i silver utgick från de arab-sasanidiska mynten, som förändrades på olika sätt. Man har konstaterat fem typer (Album 2002), varav bönenischmynten är den femte och sista. Den är nu känd i sju exemplar och dateras till ca 75/ca 694-95.

Beskrivning

Vid beskrivningen tar vi återigen hjälp av ANS' exemplar (Miles 1952; Bates 1983). De inskrifter som på

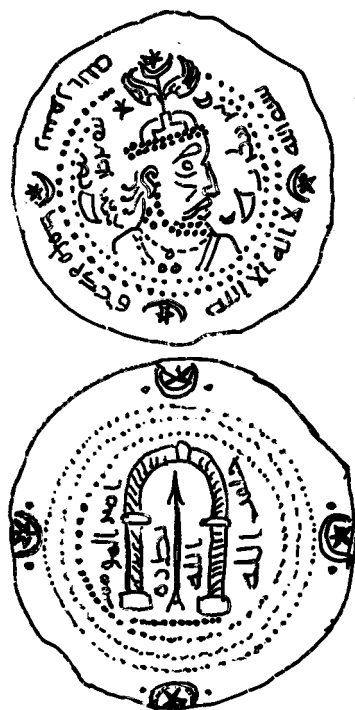

Fig. 2. Rekonstruktion av bönenischmyntet i KMK. Naturlig storlek (ca 31 mm i diam.). Teckning G. Rispling.

KMK:s exemplar är bortklippta markeras med hakparentes. Åtsidan bär de sedvanliga inskrifterna på s.k. medelpersiska (*pahlavi*): *GDH AFZUT KHUSRAW*, "Ärad vare Khusraw i sin upphöjdhed!". Runt myntets kant löper den islamiska trosbekännelsen hämtad ur koranen: [*Bism Allah! La ilaha illa Allah, Wahdahu. Muhammad rasul Allah*] (I Guds namn! Ingen gud finnes utom Gud, han allena. Muhammad är Guds sändebud).

På frånsidan har det zoroastriska eldaltaret med väktare ersatts med den bågformade portalen, som tolkas som en bönenisch (*mihrab*, fördjupning i mur) visande böneriktningen mot Mecka (*qibla*). Imamen i moskén står framför bönenischen och leder bönen. Den resterande typbeskrivningen grundas helt på myntet i ANS. Mitt i nischen avbildas ett spjut. Spjutet tolkas som profeten Muhammads järnskodda stav (*anaza*, Miles: *`anazah*), som användes för ceremoniella ändamål. Profeten

hade den framför sig när han predikade. I gamla arabiska ordböcker beskrivs profetens stav som "längre än en vanlig stav, men kortare än ett spjut". Staven var ursprungligen en gåva från Abbessinien och gick i arv till de efterföljande kaliferna. Luke Treadwell, Oxford, menar att *`anaza*, staven/spjutet, skall ses som ett svärd.

På ömse sidor om portalens ben finns ytterligare arabiska inskrifter (syns ej på fragmentet), vilka i översättning lyder *De troendes furste. Guds kalif*, delvis i defekt arabiska. Innanför portalens ben, på ömse sidor om spjutet, står *Mätte Allah giva honom seger!* Även om antalet bevarade mynt från dessa år av ikonografiska experiment är litet, har mynten fått förhållandevis stort utrymme i facklitteraturen (John Walker, George C. Miles, Michael Bates, Stephen Album och Luke Treadwell). Av Treadwells arbete framgår att de nu sju kända exemplaren fördelas på sju åtsides- och sex fransidesstamplar, vilket bör betyda att Bönenischmynten utgavs i ett icke obetydligt antal. KMK-exemplaret stampkopplar inte med något annat mynt.

Litteratur

Album, S.: Arab-Sasanian coinage, i: S. Album & T. Goodwin, *Sylloge of Islamic coins in the Ashmolean*. Volume 1: The pre-reform coinage of the early Islamic period. Oxford 2002.

Bates, M. L.: Islamic coins. American Numismatic Society Handbook 2. New York 1983.

– History, geography and numismatics in the first century of Islamic coinage. *Schweizerische Numismatische Rundschau* 65 (1986).

Miles, G. C.: Mihrab and `anazah: A study in early Islamic iconography, i: G. C. Miles (ed.) *Archaeologica orientalia in memoriam Ernst Herzfeld*. New York 1952.

– The iconography of Umayyad coinage. *Ars Orientalis* 3 (1959).

Tornberg, C. J.: Numi Cufici Regii Numphyllacii Holmiensis quos omnes in terra Sueciae repertos digessit et interpretatus est. Upsaliae 1848.

– *MS I*. Förteckning över undersökta kufiska mynt 1843-1852. [Handskrivet, opublicerat original i LUB, fotokopia i KMK och Numismatiska Forskningsgruppen.]

Treadwell, L.: "Mihrab and `anaza" or "Spear in Sacrum"? A reconsideration of the iconography of an early Marwanid silver drachm. Manuskript.

Not

¹ Myntet påträffades i en ask med pahlavimynt (d.v.s. sasanidiska och arab-sasanidiska) utan etikett eller uppgift om ursprung. Carl Johan Tornbergs katalog *Numi Cufici*, som skrevs sommaren 1846 och trycktes 1848, innehåller en beskrivning, som utan tvivel avser just detta exemplar: *Pars numi fracti, cujus inscriptiones cet. fere omnes evanuerunt, exceptis his verbis arabicis in margine ...hu. Muhammad rasul...* (Tornberg 1848, Classis III: Numi Pehlewici, s. 124, nr 20). Tornberg kommenterar inte den märkliga bågformen på fransidan, säkerligen beroende på att så litet av den syns. De arabiska orden i Tornberg III:20 betyder "*han [allena]. Muhammad är [Guds] sändebud*". Det kan inte råda någon tvekan om att vårt exemplar fanns i KMK redan på Tornbergs tid. Antagligen är det ett fyndmynt från tiden före 1843, eftersom det inte finns medtaget i Tornbergs listor över nya fynd och nyförvärv i KMK perioden 1843-1852 (Tornberg, MS I). □

Pengar i Tibet beskrivna av deltagare i militärexpedition

Tibet har länge varit ett slutet land som pendlat mellan självstyre och kinesisk överhöghet. Redan 1720 var Tibet ett kinesiskt protektorat, men i praktiken fortsatte emellertid de lokala makthavarna att dominera dalgångarna. Landet höll också på att bli en buffertzonen mellan brittiskt och ryskt inflytande i Centralasien. Tibetanerna ville skydda sig mot europeiskt inflytande och förhindrade därför utlänningar att besöka landet. Idag är det Kina som försöker hindra insyn kring förhållandena i Tibet.

Åren 1903-1904 försökte vicekungen av Indien, Lord Curzon, genom en militärexpedition till Tibet få landet under brittisk kontroll för att hejda ryssarnas framträngande söderut. Med på marschen till huvudstaden Lhasa fanns en "kulturexpert" vid namn Laurence Austine Waddell (1854-1938). Han var en berömd orientalist, arkeolog, naturforskare, läkare och kännare av Tibet. Waddell tillhörde *Indian Army* och bodde normalt i Darjeeling. Vid ett flertal tillfällen hade han förklädd tagit sig in i Tibet. Under militärexpeditionen fick han rika tillfällen att närmare studera det hemlighetsfulla landet. År 1905 utkom hans spännande bok *Lhasa and Its Mysteries*. Här finns en uttömmande beskrivning av seder och bruk samt naturen i Tibet. Självfallet kom han även in på området

pengar och hur dessa användes den gången.

Byteshandel

Främst var det byteshandel som gällde för de flesta människor i landet. Ganska sällan betalades varor med kontanta medel. S.k. teplattor användes de i stället för mynt. Dels gjordes de i begränsat antal och dels var de tämligen lätta att handskas med. De är ju också gjorda i ungefär samma storlek.

Mynt

Waddell berättar också att det fanns tibetanska mynt som präglats i ett myntverk i Lhasa, närmare bestämt i Gahldan p'odang, dvs "Det lyckliga palatset". Mynten liknade dem som kom från grannlandet Nepal. För att få lägre valörer klipptes mynten till hälften, en tredjedel eller en fjärdedel.

Det populäraste myntet var den indiska rupien med drottning Viktorias porträtt. Den brittiska drottningen/kejsarinnan ansågs vara en mild människa, vilket man också kunde se på porträttet! Men de brittiska och indiska soldaterna som 1903 tog sig in i Tibet hade alla de nya mynten med Edvard VII:s bild. Tibetanerna vägrade först att ta emot dessa mynt med "lamahuvudet". Även ryska rubler cirkulerade i handeln liksom vissa kinesiska mynt. Särskilt populära var de kinesiska silvertackorna (sycee) som bytte ägare i basarerna.

Under 1700-talet utgavs det i Tibet tämligen små upplagor av lokala mynt. Ett kinesiskt myntverk i Lhasa inrättades 1792 av den kinesiske kejsaren Gaozong samtidigt som han med ett fastare grepp införlivade Tibet med Kina. De första mynten från detta myntverk efterliknade de äldre tibetanska mynten. Men redan 1793 kom nya mynt med kinesisk text på ena sidan och tibetansk på den andra: "Tibetanska pengar från Qianlong dynastin år 58". Liknande mynt utgavs även av de två följande kejsarna.

Det kan även konstateras att man i Tibet ända sedan 1500-talet använt mynt från Nepal. Det tillverkades till och med särskilda mynt i Nepal som enbart skulle användas i Tibet.

Under slutet av 1800-talet började Kina förlora kontrollen över Tibet och då blev pengarna mer tibetanska till utseendet. Sedan 1950 lyder Tibet under Kina och de pengar som används idag är följaktligen kinesiska.

IW

”Tre Kronor”, ”Förgyllda Penningen” och andra matställen i Stockholm med myntnamn

Av Monica Golabiewski Lannby och Ian Wiséhn

Stockholm under 1600- och 1700-talen hade en tämligen liten befolkning, men krogarnas antal var stort och de fanns i alla kvarter. Stockholm var ju ändå rikets huvudstad och många resande från när och fjärran anlände dagligen. Även de boende nyttjade det som värdshus, vinkällare och gärkök bjöd. Lite mat, men mest öl och brännvin.

De flesta krogarna var av det enkla slaget med små spartanskt inredda rum med en skänk för flaskor och glas, och renlighet fanns knappast alls. Krogarna hade tidstypiska namn som ofta var kopplade till ägarens namn eller person. Andra näringsställen hade namn som skvallrade om läget i staden. Namnfloran var bred, ja det fanns till och med matställen som hade namn med myntanknytning.

I en förordning av den 12 juni 1605 angående upprättande av gästgiverier och värdshus i Stockholm förordnar Karl IX att i Stockholm skulle finnas ”sex öppna värdshus: det ene skall Hendrich Danitz uppehålle och skall hänge ut *tre kronor*.” Andra värdshus skulle hänga ut andra lämpliga symboler utanför sina lokaler. Det var vinskänkarnas skyldighet att ha en tavla uthängd med ett emblem och ställets namn. Källaren och värdshuset *Tre Kronor* låg invid Järntorget, i hörnet av Österlånggatan 53 och Norra Bankogränd, och räknades till de förnämsta vid denna tid. Denna källare låg här till 1730 då den flyttades till Myntgatan. Dess lokaler övertogs av *Bancokällaren*, som fanns kvar till 1749. Här intill, i nr 51, låg *Freden*, föregångaren till det än idag existerande *Den Gyldene Freden*. *Tre Kronor* lades ner 1876.

Som vi kan se på bilden nedan låg *Tre Kronor* intill Rikens Ständers Bank. På den andra sidan om Järntorget fanns värdshuset *Blå Örnen* som innehades av Didrich Bökman. Denne var ytterligare en av de sex värdshusägare som privilegierades 1605. Båda hade sina lagenliga uthängningsskyltar utanför. Det är på den övre delen av skylten på husgaveln till vänster som man kan se de tre kronorna, placerade som på vapenskölden och mynten, d.v.s. två över och en under.

Den byggnad som värdshuset var inrymt i uppfördes under Johan III. Huvudportalen vid Järntorget pryddes under dennes tid och senare av stora riksvapnet. Den östra gaveln – som då vätte mot Skeppsbron och dit anläggande handelsfartyg – bar vapenbilden *Tre Kronor* och året 1603. Värdshuset blev uppenbarligen uppkallat efter detta trekronorsvapen och inte efter kungliga slottet i närheten som man skulle kunna tro.

Vid Norrbro, som förbinder Gamla Stan med Norrmalm, låg vid mitten av 1700-talet en krog som hade det utmärkta namnet *Förgyllda Penningen*. Kanske hade man valt detta namn på grund av det myntverk som då fanns på det närliggande Helgeandsholmen.

På Prästgatan i Gamla Stan öppnades 1738 en krog som snart flyttades till Västerlånggatan. Krogen hette *Flink och Färdig*. Namnet bör komma av nödmyntet med samma namn från 1700-talets början och som människor mindes många år därefter. Ägarinnan hette Catharina Burman och var gift med vinskänken Friedrich Hauff. ”Burmanskan” lär ha varit ett hår av Hin Onde och hade många gånger blivit ertappad med fylleri, eder och svordomar. Krogen

Flink och Färdig åtnjöt inte heller det bästa rykte.

I epistel nr 53 skaldar Bellman om livet på krogen i allmänhet men just här inspirerad av ”slagsmålet nedanför Danto-Bommen hos T. [Tanto] en höstnatt”:

*Krögarn är full
Och full är krogen
Full med kärll och ledsna liv
Än en gesäll med glas i knogen
Än en båtsman syns med kniv.*

Från 1866 och långt in på 1900-talet fanns på adress Hötorget 8, i hörnet av Holländargatan, en restaurang vid namn *Kronan*, som kan räknas till Stockholms äldsta källare av mera folkligt slag. I *Källaren Kronan* samlades kvarterens fattigare befolkning och gästande bönder. Mathållningen var enkel men robust och närande, och en sup kunde man få därtill. Redan i en förteckning över krogar i Stockholm från 1671 anges *Kronan* som en källare på Norrmalm och med en Petter Thurin som ägare. I en annan förteckning från 1728 ligger en vinkällare *Kronan* på Drottninggatan och som torde vara densamma. Även på Storkyrkobrinken i det som vi idag kallar Gamla stan fanns en

Rikens Ständers Bank vid Järntorget. Till vänster ses källaren ”Tre Kronor” med dess uthängningsskylt. Kopparstick av G. Bodenehr, Augsburg. Foto Gabriel Hildebrand. Se också omslagsbilden.

källare med samma namn på 1700-talet.

Källaren *Mercurius* vid Lilla Vattugränd låg ganska nära Riksbanken i Gamla Stan. Kanske finns även här en koppling till nödmyntet med samma namn. Det fanns också krognamn som till viss del anknyter till pengarnas värld som t.ex. *Källaren Holländska Börsen* och *Hamburger Börs*, med anor som källarrörelse från 1730-talet, liksom *Börskällaren*, som låg inrymd i Börshuset vid Stortorget vid 1800-talets slut och en bit in på 1900-talet. Där fanns såväl en liten matsal som två små schweizerium (schweizeri = kafé med vin- och spriträttigheter) – *Börsschweizeriet* – där man kunde få sig ”en pinne portvin”.

Det fanns på 1700-talet en hel rad konditorer med familjenamnet Sundberg. Gustaf Adolph hette en av dem, kallad ”kungens sockerbagare” i en av Carl Jonas Love Almqvists romaner. År 1793 flyttade denne Sundberg till Järntorget och blev med tiden en mycket framstående konditor. Hans konditori var samlingsplats för såväl den s.k. Skeppsbroadeln som bankväsendets män. Bland bankmännen kan nämnas grundaren av Stockholms Enskilda Bank, André Oskar Wallenberg. Konditoriet kom i folkmun att kallas *Lilla Börsen*. Konditoriet ligger idag kvar på samma plats om än kanske inte med samma sorts kundkrets.

Efter en genomgång i Stockholms telefonkatalogs restaurangregister kan konstateras att helt andra kategorier av namn på restauranger och andra matställen används numera. Som kanske ensamt majestät bland matställen med myntnamn idag tronar *Myntkrogen*, Kungl. Myntkabinettets museirestaurang, som öppnade i samband med att det nya museet invigdes 1997. Restaurangen drivs av Krona & Klave Trading AB med Leif Sigertun som krögare. Även *Treskillingen*, postmuseums restaurang, bör nämnas. Detta namn syftar i första hand på frimärket.

Litteratur

Jarnhammar, L.: *Restaurangliv i Stockholm*. 2003.

Järbe, B.: *Krogarnas Stockholm*. Stockholm 1973.

Minnesskrift med anledning av Stockholms Restauratörförenings 40-årsjubileum 1894 26/2 1934. Stockholm 1934. Red.: Garsten, B., Norlander, E.

Minnesskrift 1894 26/2 1944. Stockholms Hotell- och Restaurangförening. Stockholm 1944. Red.: Garsten, B.

Tjerneld, S.: *Stockholmsliv*. Del II. Stockholm 1951.

Bokstäverna som avslöjar eurosedlarnas ursprungsländer

Ofta kan det vara svårt att få reda på var en sedel är tryckt. Vi svenskar tror kanske att alla våra sedlar är tryckta här hemma, men så är det faktiskt inte. Så t.ex. trycktes stora mängder svenska sedlar i Ungern 1938 – och det var en beställning från Sveriges Riksbank. Sedan har man i England tryckt svenska sedlar vid flera tillfällen, senast var det 100-kronorssedlarna 2002.

När det gäller euron vet de flesta att alla mynten i euro- och centvalörer har en gemensam EU-sida och en nationell. Sedlarna däremot skall vara ”könlösa”, d.v.s. helt sakna nationella inslag. Men nu är det så att man kan utläsa i vilket land som sedlarna är tryckta. Det är bokstaven som föregår serienumret på eurosedlarna som indikerar landet som sedeln är tryckt:

L = Finland; M = Portugal; N = Österrike; P = Nederländerna; R = Luxemburg; S = Italien; T = Irland; U = Frankrike; V = Spanien; Y = Grekland; X = Tyskland och Z = Belgien.

Själv gjorde jag en högst ovetenskaplig undersökning med den lilla hög med eurosedlar som många numera normalt har hemma. Snabbt kunde jag konstatera att de flesta sedlarna hade ett X före serienumret. Kanske är det så att de tyska eurosedlarna är flest ute i Europa? Möjligen kan någon av SNF:s läsare komplettera dessa uppgifter.

IV

Ur Ny Illustrerad Tidning 1857.

Ur tidskriften *In Style*, april 2003.

Mynt högsta mode i modevärlden

På kontinenten och även här hemma i Sverige har det blivit mode att pryda kläder, skärp, damskor, väskor m.m. med mynt- och medaljimitationer. Framför allt är det modehuset Chanel i Paris som visar vägen. I den heta modetidningen *In Style*, april 2003, har man en trendrapport där unga kvinnor (och kanske män?) kan läsa om vad som gäller just nu:

If you missed out on childhood coin-collecting, now's the time to catch up with this latest cast of moneymakers. These will get you seen and (jingle, jingle) heard... How too wear it. In this case, money talks, and loudly enough that one coin-operated accessory at a time is probably a wise idea. This is a decadent and luxe look that pairs especially well with jewel tones.

Vi som känner till en del om pengarnas historia vet att mynt i alla tider använts även som smycken. Inget är nytt under solen!

IV

MUNTHANDEL G. HENZEN

~ Ancient Coins ~
~ Medieval Coins ~
~ Modern Coins ~

free price lists on request!

Postbus 42
NL-3958 ZT Amerongen
Tel. 0031-343-430564
Fax 0031-343-430542
e-mail: henzen.coins@wolmail.nl

Muldrarna och den holländska eran på Tumba bruk

Redan på 1700-talet sökte Riksbanken efter olika medel att stoppa ”efterapningen” av svenska sedlar. Ett medel, menade man, skulle vara att ”hava ett eget, med vissa, ifrån allt annat papper särskilda och till Compositionen ej lätteligen utrönta kännetecken utmärkt papper, vartill åtskilliga förslag äro för handen, som än vidare komma att förbättras och fullföljas”. ”Vid förfärdigandet”, skrev man, ”av nämnda papper fordras en noga förvarad hemlighet, vilken icke är att förmoda, om banken skulle be-tjäna sig av något av de i landet in-rättade pappersbruken som dessutom på långt när icke äro tillräckliga för att fournera rikets nödortfer”. De svenska pappersbruk, som anlats i landet sedan 1600-talet, kunde helt enkelt inte uppfylla de nya krav som Riksbanken ställde för sitt sedeltryckeri.¹

Den 29 juli 1755 köpte Riksbanken Tumba skattehemman av statssekreteraren Edward Carleson för att anlägga ett pappersbruk och sedeltryckeri där och på så sätt få stopp på falskmyntandet. Till brukets förste föreståndare utsåg man Bancokassören J. Teuchler som gavs titeln Bancocommissarie. Teuchler ansågs ha ”avlagt nöjaktiga prov ej allenast av flit och skicklighet samt pålitlig trohet och nit för bankens bästa utan ock insikt i det som papperstillverkningen tillhör och särdeles i sådana påfund, som tjäna till att göra ett nytt slags besynnerligt och ej lätteligen till efterapande papper”.²

Det nya pappersbruket behövde personal som var kunnig i pappers-tillverkningens alla konster och knep. I Sverige var kunskaperna i pappers-tillverkning inte särdeles avancerade, vilket nu föranledde banken att i stället blicka mot de kunniga pappers-mästarna i Holland. Detta var dock problematiskt, eftersom dessa hotades av stränga straff om de avslöjade holländska skränhemligheter utomlands. Slutligen lyckades Riksbanken trots svårigheterna ändå få kontakt med två holländska pappersmakare från Zaandam med hjälp av den kunglige boktryckaren, tidningsut-givaren och affärsmannen Peter Momma.

De två bröderna Jan och Erasmus Mulder övertalades att komma över till Sverige för att arbeta på pappersbruket i Tumba. Den yngre brodern, Jan, skröt dock så mycket om sin bli-

”Kölnan” är en av Tumba bruks äldsta byggnader och uppfördes 1763. Byggnaden hade rum för malning och torkning av malt samt fyra bostadskammare. När malberedningen upphörde användes byggnaden till tvättstuga förutom bostad. Här undervisades barnen i ABC-boken och i katekesen. I ”Kölnan” planerar KMK utställningar om brukets historia, livet i bruket och skolan. Foto G. Hildebrand, 2003.

vande ställning som pappersmästare i Tumba att han avslöjades för myndigheterna, som grep honom och dömde honom till sexton års fängelse³ för att ha försökt avslöja pappersskräets hemligheter. Den andre brodern, Erasmus, lyckades gömma sig och smugglades via Tyskland till Sverige där han började arbeta år 1758.

Så fort Erasmus kommit till rätta på bruket föreslog han att Riksbanken skulle beställa de holländska kvarnbyggarnas bibel *Het groote Hollandse Moolen Boek* från Amsterdam. Boken beställdes och Erasmus satte igång att leda uppbyggnaden av papperskvarnen på Tumba bruk. Arbetet gick fort. I juli 1758 hade man redan fört upp verksbyggnader och kunde anställa en första arbetsstyrka på sexton personer och på hösten samma år satte produktionen av papper igång. Den första produktionen bestod huvudsakligen av enkelt skrivpapper för att de nyanställda arbetarna skulle hinna lära sig hantverket.⁴

Erasmus följdes snart av fler familjemedlemmar som flyttade till Sverige och tog anställning på bruket. Familjen Mulder tilldelades ett flertal viktiga tjänster på bruket. Erasmus blev utnämnd till förvaltare av Momma, som nu utsetts till brukschef (*Banquens Commisarius*). Brodern Casper tilldelades titeln pappersmästare och Caspers söner Thomas, Cornelius och Johan fick i tur

och ordning anställning som överpackare, underpackare och limmare.⁵

Erasmus sviktande hälsa oroade dock Riksbankens kyrkliga representant Justus Christoffer Hausswolff, som trodde att denna holländska investering skulle gå och dö och lämna bruket åt sitt öde. Hausswolff såg därför till att Riksbanken garanterade Erasmus och alla bruksarbetare fri läkarvård och fria läkemedel. Erasmus och Casper åtnjöt även andra förmåner på bruket i form av fri bostad, bränsle, ljus och trädgård samt total skattebefrielse under återstoden av sina liv. Casper fick dessutom extra kontanter över lönen så att han skulle kunna betala sina skulder samt kläder, sängkläder och husgeråd till sitt hushåll. Caspers tre söner garanterades i ett kontrakt trygghet i framtiden så att de ”ärligt kunna förtjena sitt bröd” och ”icke bli avskedade”.

”Muldrarnas” verksamhet omgavs med en hel del hemlighetsmakeri både från Riksbanken och av dem själva. För Riksbankens del var det viktigt att dölja de holländska pappersmästarnas höga löner för att slippa konflikter med andra anställda och debatter om slöseri med ständernas medel. Dessutom hemlighöll man de svensk-holländska växelkurserna för bröderna för att lura på dem den snabbt allt värdelösare svenska valutan. Muldrarna höll – till Riksbankens stora förtret – för sin del hårt på hemligheterna bakom den speci-

ella limningsteknik som gjorde att bläck inte flöt ut i papprets fibrer. Detta skapade en viss irritation hos Momma och Riksbanken. Men irritationen var inte allvarligare än att Momma alltid biföll Erasmus och Caspers ständigt återkommande krav på höjda löner. De två bröderna var alltför värdefulla för att man skulle riskera att förlora dem.⁶

Men under 1760- och 1770-talen inträffade flera händelser som skulle förändra Mulderfamiljens situation på bruket. Den första var att mössorna tog över den politiska makten i Sverige vid 1765 års riksdag. Mössorna drev genast igenom en inflationsbekämpande politik med stora besparingar och en minskad sedelutgivning för att komma till rätta med rikets dåliga ekonomi. På bruket märktes detta främst i form av sänkta löner för arbetarna. Man vågade inte sänka Erasmus och Caspers löner men det var nu definitivt stopp för deras ständigt nya krav på lönehöjning.

En annan händelse, som skulle

drabba deras särställning på bruket, var när deras välgörare Peter Momma dog den 14 mars 1772. Utan Mommas stöd blev det ännu svårare att försvara varför holländarna skulle njuta vissa förmåner vid sidan av de andra bruksanställda. Den nye brukschefen, Olof Christoffer Hartwick, var mer intresserad av det skulle vara ordning och reda på ekonomin än av papperstillverkning.

En tredje händelse som påverkade den holländska kolonin negativt var när Gustav III med sin statskup 1772 gjorde slut på frihetstidens ständervälde och ett definitivt slut på muldrarnas särställning på Tumba bruk. År 1780 dog Erasmus Mulder efter att ha arbetat på Tumba bruk i mer än tjugo år. Brodern Casper flyttade vid slutet av sitt liv från Tumba och in till Stockholm där han levde de sista åren hos sina yngsta barn, vilka nu hade ändrat sitt namn till Möller. 1798 dog han vid en ålder av åttiosex år och följdes ett år senare av sonen Johan, den siste holländske

pappersmästaren på Tumba. När det gamla seklet ringdes ut på nyårsafton 1799 så var den holländska epoken på Tumba bruk – fyrtio år efter Erasmus utresa från pappersmästarnas Zaandam – definitivt slut.⁷

Martin Ekdahl

Noter

- ¹ Erik Castegren: *De holländska familjerna Müller vid Tumba bruk*: 1924: 3-4.
- ² Bo Rudin: *Pappersmakaren – Georg Anzelius om sitt liv på Tumba bruk*: 1989: 3.
- ³ Jan Mulder hann avtjäna en dryg månad av sitt straff innan han dog.
- ⁴ Birgitta Conradsson: *Ifrån den stund jag med min hustru, med fara och äfventyr; lämnade mitt käära fäderns Land: Invandrarerna och lokalsamhället*: red. Nilsson & Lilja: Stockholm 1998: 116.
- ⁵ Castegren: 7.
- ⁶ Conradsson: 117.
- ⁷ Ibid.: 123-125.

Rättelse

”Birgitta och pengarna”

Min lärde vän, den kände genealogen Hans Gillingstam, har i ett brev påpekat ett fel i min ovan citerade uppsats i SNT 2003:6, s. 131, mittspalten rad 2 uppfifrån.

”Riddaren Magnus Petersson (Eka)” är en felaktig identifiering av denne Birgittas följeslagare till Jerusalem (sedermera verksam i Vadstena), beroende på att titeln *dominus* bars av såväl präster som riddare. Denna oriktiga namnlighet med frälsemannen Magnus Petersson i Eka är ett misstag som går tillbaka ända till 1647 (Johan Gustafsson Örnevinge: *Genealogia Braheæ*) och har upprepats av många forskare ännu på 1900-talet. Korrekt är dock C. Silfverstolpe redan 1898 (Klosterfolket i Vadstena, s. 79f.). Rätta förhållandet finns utrett av Gillingstam i hans omfattande doktorsavhandling från 1952 (Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden, s. 81 not 432) och av Jan Liedgren (Föreställningarna om den heliga Birgittas släkt, *Personhistorisk Tidskrift* 1983, s. 9, 11 och 13). Den rätta beteckningen skall alltså vara ”prästmannen Magnus Petri”.

Den intresserade kan vidare upplysas om att *Anbladet*, utgivet av Norrtälje släktforskarförening, innehåller i sitt decembernummer 2003 en artikel av Gillingstam, som handlar om heliga Birgittas släktkrets. *LLt*

Besök vid Sven Svenssons grav i samband med 75-årsminnet av hans död

Den 12 maj besökte representanter från Svenska Numismatiska Föreningen och Kungl. Myntkabinettet¹ donator Sven Svenssons grav på Sandsborgs gamla kyrkogård i Stockholm i samband med 75-årsminnet av hans död.² Vid besöket nedsattes en blomsterbukett i färgerna gult och vitt vid gravvården.³ Om storsamlaren och

donatorn Sven Svensson kan den intresserade läsa vidare om i Göran Wahlquists artikel i SNT.⁴ *FE*

Noter

- ¹ Frédéric Elfver, Ulf Nordlind samt Ian Wiséhn.
- ² Se även ”Besök vid donator Sven Svenssons grav”, *SNT* 1998:5, s. 120.
- ³ Sven Svenssons grav har nr 246, 11.
- ⁴ ”Något om Sven Svensson”, *SNT* 1998: 7, s. 180-182.

Ian Wiséhn och Frédéric Elfver vid den svenssonska familjegraven.
Foto: Ulf Nordlind.

Tidiga numismatiska samlingar – kompletteringar

År 1987 utkom *Numismatiska Meddelanden* XXXVI, som behandlade "Numismatiska forskare och myntsamlare i Sverige fram till 1830-talet". En och annan tidig svensk numismatiker har därefter tillkommit. De har namngivits i *Svensk Numismatisk Tidskrift*. Ännu en gång återkommer undertecknad med några "nya" namn.

Den isländske översättaren Torvalder Brokman, som avled i Stockholm 1763 vid sjuttio års ålder, hade en liten enkel medaljsamling. Detta framgår av en tryckt förteckning från Stockholms bokauktionskammare från den 11 februari 1764. Sist i katalogen, som uppräknar en vacker boksamling, finns en *Förteckning på några Svenska medailler uti tenn samlade utomlands*. Sammanlagt utgjorde denna samling 59 exemplar.

Stadsaktuarien i Stockholm, Peter Hoffman (1696-1745), tycks ha haft intresse för numismatik. I Lars Salvii *Beskrifning öfver Sverige, Första Tomen om Upland*, Stockholm 1741, s. 63, finns följande text: *Actuarien vid Stockholms Rådhus Herr Peter Hoffman har samlat något i hvarje, såsom: Målningar, Konststycken, Antiquiteter, in- och utländskt Mynt, Musslor, Mineralier, Böcker och Handskrifter, gamla och nya Vapen eller Gevär, samt har ett Laboratorium uti Fyrvärkeriet*. Hoffmans efterlämnade vackra och väl conditionerade *bibliothèque* såldes på Stockholms bokauktionskammare enligt en tryckt förteckning från 22 november 1746.

Året därpå kom nästa auktion, nämligen den 9 juni 1747. Även denna gång utgavs en tryckt förteckning över Hoffmans efterlämnade samling av *rariteter, mineralier, naturalier, malmer, mynt och gevär*.

Till dessa två herrar ansluter sig en kvinna. *Anna Maria Willjamsson* (född Knappe). Hon var änka efter ett krigsråd och kallades krigsrådinna. Hon avled i Göteborg i maj 1767. Hennes *efterlemnade bibliothèque jemte samling af medaljer* skulle enligt en annons i *Göteborgs Nyheter* försäljas genom auktion *uti Madame Willjamssons hus vid Östra Hamnen* den 5 augusti 1767. Det är emellertid svårt att avgöra om hon ärvt samlingen eller själv samlat.

I Kungliga Biblioteket finns det en handskreven förteckning som har rubriken: *Bibliotheca Numismatica Johannis Elers 1750*. Listan upptar 424 numismatiska arbeten. Johan Elers var borgmästare i Karlskrona.

Friherre Carl Axel Emanuel Reuterholm, född i Stockholm 1803 och död 1864, var ämbetsman och från 1829 kammarherre. Han efterlämnade böcker, handskrifter, gravyrer, kartor, antikviteter och mynt. Allt såldes i Stockholm efter tryckt förteckning med början 19 november 1864. Katalogen nämner en myntsamling, ett myntskåp och en samling gipsmedaljer.

Kyrkoherden Johan Christian Billingdahl, född i Varberg 1789, var verksam i Okome församling i Göteborgs stift. Mest känd var han för sin stora boksamling, men han hade även en stor mynt-, medalj- och porträttsamling.

Vicepresidenten i Svea hovrätt, Carl Axel Levin, född i Stockholm 1761 och död i samma stad 1836, var son av den till Sverige överflyttade juden, hoyjuveleraren Zacharias Levin. Väl i Sverige övergick denne senare till kristendomen. Carl Axel Levin överlämnade genom gåvobrev (daterat 9 oktober 1832) till Muskö kyrka sin bok- och myntsamling. Över denna donation utkom skriften *Handlingar rörande den till Muskö kyrka donerade Bok- och Myntsamling samt Socken-Apotek m.m.*

Notarien i Handelskollegium, Carl Daniel Ell, född i Stockholm 1772 och död där 1843, var framför allt en stor boksamlare. Efter hans död inlämnade änkan en förteckning på samlingarna. Med förteckningen följde ett papper med texten: *Anhålls att å Bokauktionskammaren få försälja de i bilagde förteckning upptagna böcker, medaljer m.m. Stockholm den 20 Maji 1844. Maria Charlotta Ell, född Vikström. För-*

teckningen omfattade bl.a. 83 nummer svenska kungliga medaljer, 159 nummer minnespenningar över svenska enskilda personer. Där nämns också en låda innehållande 38 av Vetenskapsakademiens minnespenningar och 32 av de som utgivits av Svenska Akademien. Sist: nr 243 ett myntskåp med 6 lådor. Denna förteckning blev aldrig tryckt.

Friherre Fredrik Jakob Funck, född 1778 och död 1864, var lagman i Tiohärads lagsaga, Småland, från 1807 och fram till 1817. Han lär ha ägt en rikhaltig myntsamling.

Lagmannen vid Justitie-revisions-expeditionen, Carl Anton Kock, född 1788 och död i Stockholm 1843, ägde enligt en auktionslista 80 nummer mynt och medaljer från Gustav I till 1800-talet, varav nr 77 omfattade 322 medaljer med skåp, samt två stora sigillsamlingar.

På Grönsö sätsgård i Kungshusby socken i Uppland lär det ha funnits en myntsamling som tillhört släkten von Ehrenheim. *Ian Wiséhn*

Kammarrådet Hägerflychts myntkabinett

Under 1700-talet fanns det många i Sverige som hade stora bibliotek. Nästan alla tidiga numismatiker hade böcker i ämnet. Det hör helt enkelt ihop. En stor bokägare var sekreteraren i Reduktionskommissionen, kammarrådet Arvid Hägerflycht (1665-1751). Själv kallade han sig *landshövding* – en titel som på 1700-talet mest var en hedersbevisning. Han avled i Stockholm och ligger begravd i Hakarps kyrka.

På sin egendom Hägerstalund i Spånga socken utanför Stockholm hade han ca 2000 böcker, 900 disputationer i blandade ämnen, 235 tryckta likpredikningar och över 100 orationer. Hägerflycht hade också en stor vapensamling i sin rustkammare.

Arvid Hägerflycht samlade även på mynt och medaljer. Om detta skriver Lars Salvius i *Beskrifning öfver Sverige, Första Tomen om Upland*, (Stockholm 1741, s. 60, 64 och 99). Salvius berättar att Hägerflycht hade ett märkligt myntkabinett som förvarades i Stockholm.

Möjligen var det så att han även hade en stadsvåning. *IW*

Strandbergs Mynt

&

Aktiesamlaren AB

köper och säljer

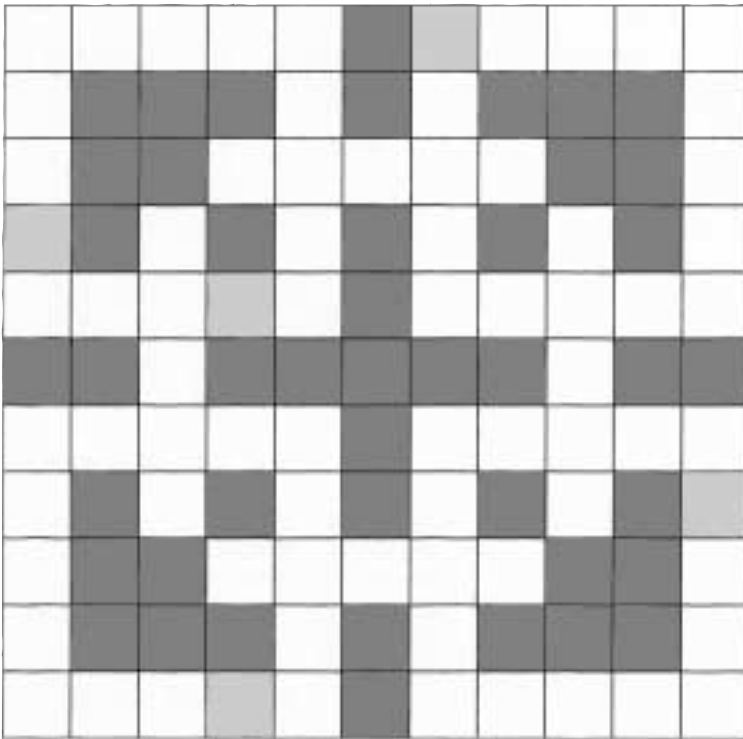
Mynt, sedlar, ordnar, medaljer, aktiebrev
äldre handlingar m.m.
charta sigillata, fornsaker m.m.

Se vår hemsida

www.aktiesamlaren-bjb.se

Arsenalsgatan 6, Box 7577, 103 91 Stockholm
Tel: 08-611 01 10, Fax: 08-611 32 95

Konstruktör: Anders Lindbom, Västerås.

1. Guldmynt från Afghanistan.
2. En isländsk krona är uppdelad på 100 sådana.
3. En anna motsvarade 4 sådana i Muscat & Oman.
4. Mynt i Costa Rica.
5. En sådan slogs 1965 för att hedra Winston Churchill.
6. Förr med ändelserna SM eller KM i vårt land.
7. Ofta med myntort Paris.
8. Indelades i 100 rappen i Liechtenstein.
9. Mynt i land som ännu inte bestämt sig huruvida det ska gå med i EMU.
10. Mynt i grannland som vill gå med i EU.
11. En turkisk liras hundraedel.
12. Indiskt guldmynt.
13. 1000 sådana blev till en escudo i Chile 1960.
14. Provinsmynt i tenn från 1800-talets Thailand.
15. Huvudmynt i EU-land som inte gick med i EMU.
16. Lägsta myntvalören i Israel 1949.
17. Minsta myntet i Lesotho.
18. 20 sådana motsvarade en lira i de flesta av de italienska småstaterna.
19. Mynt från Ecuador.
20. Mynt från grannland – idag värt drygt 2 svenska kronor.

Myntnamnsfläta

Här gäller det att hitta rätt namn på 20 mynt. Namnen kan förekomma både i singularis och i pluralis beroende på frågans art. En liten hjälp är att alla namn består av 5 bokstäver och följer på varandra i bokstavsordning.

När man skrivit upp samtliga namn, gäller det att placera in dem i rutmönstret så att flätningen stämmer.

Är detta riktigt gjort, så ska bokstäverna i de skuggade rutorna rätt omkastade bilda ett av de 20 namnen.

Lösningen presenteras i nästa nr.

Prenumerera på Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad!

Du som är medlem i Svenska Numismatiska Föreningen eller till Nordisk Numismatisk Union ansluten förening kan prenumerera på denna intressanta, populärt avfattade tidskrift.

Tidskriften redigeras i Köpenhamn och utkommer från 2002 med 4 dubbelnummer om året. Den innehåller artiklar på danska, norska och svenska, myntsamlar-nytt, recensioner samt auktionslistor från de danska och norska föreningarna. (Endast medlemmar till NNU anslutna föreningar kan lämna anbud.)

För våra medlemmar åtar sig SNF att ordna prenumerationen. Sätt in 230 kronor på vårt postgiro 1500 07-3 och skriv "NNU" på talongen.

Om Du vill ha provexemplar, ring kansliet 08-667 55 98 (onsd-torsd 10.00-13.00) eller skriv till
Banérgatan 17 nb, 115 22 Stockholm.

MYNTKROGEN

Julbord 395 kr

SNF-medlemmar 15% rabatt!

Slottsbacken 6

Tel. 08-10 45 90 – Fax 08-22 43 90

HB MYNT & MEDALJER

Sveavägen 96

Box 19507

S-104 32 Stockholm 19

T - Rådmanngatan (uppgång Handelshögskolan)

 + fax 08-673 34 23

Svenska och utländska mynt, sedlar och ordnar,
militaria och nålmärken, medaljer

Öppet: vard. 11-17, fred. 11-15, lörd. 11-14

Tysken som band in böcker åt Elias Brenner

Om en 1600-talsbokbindare vid namn Georg Ihle och dennes relation till Brenner 1691

Bakgrund

I ett tidigare nummer av SNT¹ skrev undertecknad om dateringen av bokbandet till greve Carl Gustaf Tessins (1695-1770) exemplar av Brenner 1691, d.v.s. *Thesaurus Nummorum Sveo-Gothicorum*.²

I artikeln påvisades det att samma pärmstämplar använts till såväl Tessins som Svenska Numismatiska Föreningens (SNF) exemplar av Brenner 1691. Det sistnämnda exemplaret har en daterad dedikation (Stockholm den 7 mars 1695) på främre pärmens insida från Elias Brenner till den franske kungen Ludvig XIV. I Christian Edmond Dekesels nyligen utkomna och storslagna bibliografi över numismatisk 1600-talslitteratur behandlas Brenner 1691. Dekesel daterar utgåvan med den latinska texten till 1691 och utgåvan med den svenska texten till 1696. Någon argumentation för dateringarna finns emellertid inte.³ Tryckåret 1691, vilket återfinns på titelbladet till båda utgåvorna är missvisande – mer om detta nedan.

Fler likartade exemplar!

Sedan ovannämnda artikel om pärmstämplarna publicerades har ytterligare två exemplar undersökts och visat sig vara bundna på ett likartat sätt samt försedda med samma karakteristiska pärmstämplar. De två exemplaren finns i biblioteket på Kungl. Myntkabinetet (KMK) i Stockholm, nedan benämnda KMK ex. A samt KMK ex. F. Det senare exemplaret har ej någon bärd på främre respektive bakre pärm, men till ryggen har delvis samma pärmstämplar använts som till de tre övriga exemplaren. De i denna artikel behandlade exemplaren är således följande: SNF:s ex., Tessins ex., KMK:s ex. A samt ex. F – se även fig. 2 i slutet av artikeln.

Bokbindaren Georg Ihle

Kan pärmstämplarna och bokbanden attribueras till en dokumenterad bokbindare? Torbjörn Sundquist på Kungl. Myntkabinetet föreslog ett studium av Hedbergs klassiska verk om Stockholms bokbindare⁴, vilket genast gav resultat.

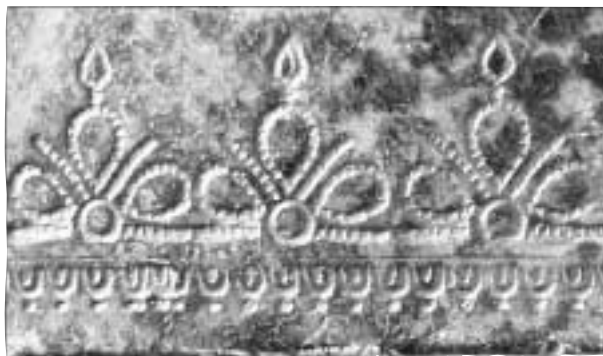

Fig. 1. Förstorad detalj av bården på främre pärmens nederkant. Svenska Numismatiska Föreningens exemplar. Foto: Frédéric Elfver.

En tysk vid namn Georg Ihle⁵ var verksam i Sverige som bokbindare åt greve Magnus Gabriel De la Gardie (1622-1686) mellan åren 1675 och 1686 och därefter verksam i Stockholm, efter 1693 som mästare. Ihle använde bl.a. den pärmstämpel som finns avbildad i fig. 1. I Hedbergs verk finns motsvarande stämplat avbildade från ett bokband som omsluter *L. Annaeus Seneca: De providentia, Holmia 1676*.⁶

I ett brev till magistraten (d.v.s. borgmästare och råd) i Stockholm daterat den 19 april 1697, skriver Ihle följande om sitt hälsotillstånd (citat ur Hedberg 1949):

[...] *Nu ehuruwähl iag fast ogierna wille den Edle och högtärade Magistraten beswärä, så nödgas iag doch med detta alldratienseligast att bidia, det täcktes den Edle och högtärade Magistraten gunstigast behiärta mitt bräckliga tillstånd som nu af älderdombs krankheter så är beswärat att iag icke mehr förmår nähra mig af mina händers arbeete, mindre utgiöra den skyldighet för hwilken iag mig tillförene aldrig undandragit och i anledning der af gunstigast maintinera vid dess en gång fattade Resolution hvar emoth iag förblifwer [...].*

Hedberg skriver vidare att Ihle efter ovannämnda skrivelse ej mer fö-

rekommer i protokollen eller i döds- och begravningsböcker. Detta skulle kunna indikera att Ihle dött i någon epidemi och fått sin sista vila i en massgrav. Hedberg anger dödsåret till omkring år 1700.⁷

Plansch- och bokbandsdateringar

De yngsta daterade avbildningarna i SNF:s exemplar samt i Tessins exemplar återger ett par medaljer som är präglade år 1693, vilket ger en främre dateringsmöjlighet som väl överensstämmer med Georg Ihles ovannämnda verksamhetsperiod och tid som mästare.

Nu förhåller det sig emellertid så att två av de fyra behandlade exemplaren med de aktuella pärmstämplarna, KMK ex. A samt ex. F, innehåller en plansch, vilken har följande signatur: *El. Brenner collegit et sculp: 1701*.⁸ De innehåller även plansch III i 1701 års utförande. KMK ex. F har dessutom plansch IV i 1701-års utförande. Vidare finns det i båda exemplaren en plansch med signaturen: *El. Bre: collegit et pinx. Stockhol. 1696*.⁹ Det finns även avbildningar med medaljer präglade 1693 samt 1694. Dessa exemplar är således yngre än SNF:s och Tessins.

Benämning i artikeln	Placering	Benämning i Dekesel 2003
Svenska Numismatiska Föreningens ex.	SNF, Stockholm	STO.SNF ¹⁰
Tessins ex.	KMK, Stockholm	STO.VAB (LU 136) ¹¹
KMK ex. A	KMK, Stockholm	STO.VAB (Num. Ex. A) ¹²
KMK ex. F	KMK, Stockholm	STO.VAB (SHB 726) ¹³

Fig. 2. Tabell över de i artikeln behandlade exemplaren samt nuvarande placering jämte referens till Dekesel 2003.

Mot bakgrund av ovannämnda fakta kan följande slutsatser formuleras beträffande de enskilda exemplarens bokbandsdateringar. Först behandlas 1691 års utgåva med latinsk text. SNF:s exemplar, vilket har en dedikation daterad till 1695, kan dateras till tiden mellan 1693 och 1695. Två av exemplaren på KMK, ex. A samt F, kan ges en datering till tiden omkring 1701. Beträffande 1691 års utgåva med svensk text har vi Tessins exemplar att utgå ifrån. De yngsta planscherna i detta exemplar är som nämnts ovan daterade 1693.

Hur går de sena planschdateringarna för två av exemplaren ihop med bokbindare Ihles förmodade dödsår omkring 1700, kanske ännu tidigare med tanke på hans vacklande hälsotillstånd 1697? Antingen stämmer inte det förmodade dödsåret, eller så har Ihles bokbindarutrustning (åtminstone pärmstämplarna) nyttjats av en lärjunge eller av andra bokbindare efter hans död. Hur det än är med den saken, så är det högst sannolikt att de två förstnämnda, äldre exemplaren är bundna av just Georg Ihle, kanske på uppdrag av Elias Brenner.

Undertecknad hoppas återkomma med ett vidareutvecklat resonemang kring antal kända exemplar, kollationer samt dateringar.

Frédéric Elfver

Noter

¹ SNT 2002:6, s. 127.

² Den mycket rara förstaupplagan av Brenners *Thesaurus Nummorum Sveo-Gothicorum* finns utgiven som facsimile (med kommentarer av Nils Ludvig Rasmusson samt Ernst Natthor-Böös) av Bokförlaget Rediviva, Stockholm 1972.

³ C. E. Dekesel, *Bibliotheca Nummaria. Bibliography of 17th Century Numismatic Books. Illustrated and annotated*. Spink, London 2003. I katalogen benämns upplagan med latinsk text "B 250" och upplagan med svensk text "B 251". Till den förra anges årtalet 1691 och till den senare årtalet 1696.

⁴ Arvid Hedberg, *Stockholms bokbindare 1460-1880. Anteckningar av Arvid Hedberg*. Band I, tiden från 1460 till omkring 1700. Nordiska Museets Handlingar: 36. Stockholm 1949. Tack till Torbjörn Sundquist som hänvisade mig till Hedbergs bok och som välviljigt delat med sig av insamlade uppgifter kring Brenner 1691.

⁵ Georg Ihle, eller Jürgen som han även skrev sitt namn. Född i Freiburg, Meisen i Tyskland och död i Stockholm omkring år 1700.

⁶ Hedberg 1949, s. 247-249 med avbildningar på s. 248 samt plansch 83.

⁷ Hedberg 1949, s. 248-249.

⁸ Planschen bär titeln: *Addendi ad lib.I.*

⁹ Planschen bär titeln: *Gvstavi I. Nvmmi castrenses vulgo Daleklippingar etc.*

¹⁰ STO.SNF = Stockholm, Svenska Numismatiska Föreningens bibliotek.

¹¹ STO.VAB (LU 136) = Stockholm, Vitterhetsakademiens bibliotek (Lovisa Ulrikas boksamling 136). Ex. befintligt på KMK.

¹² STO.VAB (Num. Ex. A) = Stockholm, Vitterhetsakademiens bibliotek (Numismatik exemplar A). Ex. befintligt på KMK.

¹³ STO.VAB (SHB 726) = Stockholm, Vitterhetsakademiens bibliotek (Svenska Handelsbanken, Bankmuseet 726). Ex. befintligt på KMK. □

Nya femmor lagom till julhandeln år 1890

De gamla vackra 5-kronorssedlarna av typen "Sittande Svea" utkom första gången 1890. De var tryckta på gulaktigt, handgjort finpapper från Tumba bruk. På framsidan sitter en stolt och skön Moder Svea tillsammans med ett lejon och på baksidan finns den kraftfulle Gustav I Vasa. Det var inte så konstigt att folk gillade sedeln och de övriga valörerna i serien.

Det lär vara så att första omgången sedlar fanns färdigtryckta 1 november 1890. Men av någon anledning utlämnades de inte i marknaden förrän den 1 december, d.v.s. på Oscarsdagen. Detta datum, Oscarsdagen, firades allmänt i vårt land då kungen hade "sin höga namnsdag". På restaurangerna runt om i landet ingöts patriotiska känslor hos gästerna, säkert också med lite hjälp av punsch.

Det är för undertecknad osäkert om man släppte ut femmorna denna dag för att också fira kungen. Allt nog! Särskilt i huvudstaden åstadkom de nya sedlarna stort uppseende. Hela förmiddagen den 1 december strömmade nyfikna stockholmare till Riksbanken, det t.o.m. bildades kö! Tidningarna påstod, att en del affärsmän skaffade sig de frasande sedlarna för att i julhandeln kunna tillhandahålla dem åt sina kunder. IW

Mynthandlare i Göteborg

För alla er myntsamlare som inte tillika är göteborgare tänkte jag ge en liten beskrivning över Göteborgs verksamma mynthandlare, något som kan vara trevligt att känna till om man besöker staden och har en stund över.

Bredvid gamla Ullevi (fotbollsstadium) återfinns *Antikören Mynthandel* på Stureplatsen 1, som drivs av Ulf Ottosson. Företaget har under årens lopp avhållit 44 auktioner, varav de sista 20 via Internet. Viss försäljning av mynt, numismatisk litteratur och tillbehör sker även över disk, men tyngdpunkten ligger på auktionerna. Butiken är öppen måndag 12-18 samt fredag 12-18.

Ca 50 m därifrån, på Stureplatsen 3, huserar Paul Levin sedan 37 år tillbaka under namnet *Ticalen Mynthandel**. Paul är en glad och social person som gärna delar med sig ur "kunskapens källa" och alltid bjuder på kaffe. Butiken har stor bredd på materialet (antika, medeltida, äldre svenska och utländska mynt) och har också ett bra utbud av sedlar och numismatisk litteratur. Öppettiderna är torsdag och fredag 10-18 samt lördag 9-14.

I antikhallarna på Västra Hamngatan finns *Skarabé* som drivs av Gunnar Bengtsson. Här finns förutom mynt även fossil och äldre föremål ifrån Egypten, Kina, Rom etc. Det numismatiska utbudet består framförallt av svenska och romerska mynt, men här finns också sedlar. Öppettiderna är måndag till fredag 10-17.30 samt lördagar 10-14.

I antikhallarna finns också *Kronans Mynt** som drivs av Per Butlher. Kronans starka sida är romerska och modernare utländska mynt samt sedlar från hela världen, men här kan även mycket bra äldre svenskt material dyka upp lite då och då. Öppettiderna är måndag till fredag 11-17.

Vid Kaserntorget återfinns *Numismatica* som drivs av Sture Lemsjö. Specialiteten är modernare svenska och utländska mynt samt frimärken. Öppettiderna är måndag till onsdag 11-17.

Theodor Hassel

* Medlem i Sveriges Mynthandlares Förening. Red. anm.

Tore Wretman

Svenska Kockars Förenings belöningsmedalj

Den nyligen avlidne Tore Wretman (1916-2003) – det svenska kökets och restauranglivets förnyare, fil. dr h.c. och professor – var och är naturligtvis något av en husgud för inte bara sina många elever, utan också för alla de kökschefer som ingår i Svenska Kockars Förening (som för övrigt tills helt nyligen hette Sveriges Kökschefers Förening, som kommer att framgå nedan; den grundades 1934).

Några medlemmar deltog (liksom notisförfattaren) i uppvakningen på Grand Hotel när Tore fyllde 80 år och någon eller några av dem kom då upp med idén att ge ut en belöningsmedalj med jubilarens porträtt. Det tog en tid innan styrelsen kom till beslut och så dröjde det ytterligare något år innan tillverkningen kunde ske. Beställningen gick till Edmunds Ordensateljé i Stockholm. Utgångspunkten blev ett profilfoto, taget av Serap Celikel och själva tillverkningen lejdes ut till ett företag som heter Alberti i Italien. Medaljen försågs med en borrad tapp upptill. Sedan monterades den av ordensateljén med en ring, vari band i gult och blått, som framgår av bilden här invid. Allt skedde 1997-1998.

Medaljen mäter 36 mm, d.v.s. ungefär 9:e storleken i Berchs skala. Den slås förgylld brons. Beskrivning:

Åtsida: TORE WRETMAN upptill längs kanten, nedtill motsols FÖR DEN SVENSKA KOKKONSTEN, på fältet bröstbild, höger sida, i kostym, krage och slips.

Frånsida: Upp till föreningens emblem vid instiftandet, en fransk lilja med till vänster S[veriges], till höger F[örening], därunder K[öks]-Ch[efers], allt inom en ring kring vilken medsols omskriften • SVERIGES KÖKSCHEFERS FÖRENING. Det tomma fältet är avsett för ingravering av namn.

Rand: Slät.

Medaljen har hittills tilldelats fyra kockar och fyra förtjänta främjare av matkultur, här i bokstavsordning:

Ola Buckard, marknadsförare
Inger Grimlund, matjournalist
(grundat Gourmet)

Foto: Gabriel Hildebrand efter exemplar inköpt till Kungl. Myntkabinettet år 2003. Inv.nr 103 373.

Gunnar Göransson, tidningen
Restaurang och Storkök
Örjan Klein
Gert Klötzke
Lars Pålsson, fotograf
Kurt Weid
Werner Vögeli

Förslag om vilka som skall hedras nästa gång (maximalt två) skall beslutas av föreningens representant-skap; förslag sänds in av lokalföreningarna.

LLt

Köp dina julklappar
i Kungl.
Myntkabinettets
butik!

Göteborgs Numisma- tiska Förenings 60-års- medalj

I samband med jubileumsfestligheterna i Skansen Lejonet i Göteborg den 3 oktober 2003 utdelades föreningens nya medalj till deltagande medlemmar. Enligt styrelsebeslut kommer medaljen också att överlämnas som gåva till Göteborgs Stadsmuseum, Kungl. Myntkabinettet samt Svenska Numismatiska Föreningen. Övriga exemplar kommer att säljas.

Åtsidan: Konung Gustav II Adolfs byst vänd snett åt höger. Han bär ett harnesk med spetskrage och kring axlarna en mantel samt en lagerkrans kring huvudet. Bilden är hämtad från konungens Augsburgsriksdaler från 1632. Gustav II Adolf är den nuvarande staden Göteborgs grundare.

Omskrift: GUSTAVUS · ADOLPHUS · D · G · SVECORUM · REX.

Frånsida: Föreningssymbolen som är Gustav II Adolfs öre 1625 präglad i Göteborg.

Omskrift: GÖTEBORGS NUMISMATISKA FÖRENING samt nertill: 1943-2003.

Rand: slät (dock med nummer och haltangivelse).

Diameter 35 mm. Vikt 20 g. Halt 800/1000 silver. Upplaga 100 nummerade exemplar.

Medaljen är präglad vid Rumänska Statens Myntverk i Bukarest år 2003.

Utgivare är Göteborgs Numismatiska Förening, Box 5289, 402 25 Göteborg.

Rolf Sandström

En lyckoslant i julgåva

En gång bodde jag en tid i Kina. Det var på våren som jag anlände till Shanghai, och hettan var mördande. Kanalerna stank, och hela tiden var den härska lukten av sojabönsolja i luften. Jag kunde bara inte vänja mig vid detta. Bredvid skyskraporna låg lerhyddor, och framför dessa lekte nakna barn i smutsen. På nätterna hördes cikadorna i trädgården, och de lät mig inte sova. På hösten kom tyfonen och regnet var som en glasvägg framför fönstren. Jag kände en enorm hemlängtan till Europa. Det fanns ingen som jag kände väl. Jag kände mig verkligen förlorad i detta gula hav av främmande ansikten.

Och sedan kom julen. Jag bodde hos européer, som hade kinesiska anställda. Den som stod högst i rang var kocken Ta-tse-fu – kökets oinskränkta härskare. Han ”misshandlade” det tyska språket och var tolk mellan mig och rums-kulin, eldstads-kulin, tvätt-kulin och allt annat tjänstefolk som fanns i huset. På julafton satt jag förgråten på mitt rum, när Ta-tse-fu kom och överräckte en present. Det var ett kinesiskt kopparmynt med ett hål i mitten, och genom det hålet hade man dragit många brokiga ulltrådar, som sedan flätats samman. ”Och dessa ulltrådar är från mig och min fru och från rums-kulin och hans syster och från eldstads-kulin och hans föräldrar och bröder – ja, från oss alla kommer dessa ulltrådar”.

Kinesisk lyckoslant försedd med ulltrådar.
Foto Gabriel Hildebrand.

Jag tackade rörd. Det var en märkvärdig gåva – och faktiskt ännu märkvärdigare än jag först tänkte. Ty när jag visade myntet med sina ulltrådar för en bekant, som sedan lång tid bodde i Kina, förklarade han för mig, hur det hela hängde ihop. Varje ulltråd var en stund av lycka. Kocken hade gått till sina vänner och frågat dem: ”Vill du avstå en timmes LYCKA av den lycka som egentligen är förutbestämd för dig under din livstid?” Och eldstads-kulin och rums-kulin och tvätt-kulin och deras släktingar hade givit mig – den främmande europeiskan – en ulltråd som tecken på att de skänkte mig en timmes lycka av sin egen lycka. Ty även om de var beredda att skänka mig en timme, så låg det inte i deras makt att bestämma VILKEN timme det skulle vara. Ödet skulle avgöra om det var just den lyckotimme, då en rik släkting tänkte testamentera till dem alla sina tillgångar, eller om det bara

skulle vara en av de många timmar, då de lyckliga satt vid sitt risvin; om det var den timme de skänkte bort, då bilen, som annars hade kört på dem, bromsade i rätt tid – eller om det var den timme, som den unga flickan skulle ha firat sitt bröllop. Helt i blindo och ändå med öppna ögon gav de mig – främlingen – en del av sitt liv i gåva.

Nå ja, kineser är skrockfulla. Men jag har aldrig fått en julgåva som har kunnat mäta sig med denna. Från och med den dagen har jag känt mig hemma i Kina. Och myntet med den brokiga ullflåtan har följt mig genom åren. Nu har jag det inte längre. En dag lärde jag känna en person, som hade det ännu svårare än jag den där julaftonen i Shanghai. Och då tog jag en ulltråd, knöt den ihop med de andra – och gav bort mitt mynt.

Joe Lederer, Hamburg
(övers. Rolf Sandström)

Göteborgs Numismatiska Förenings 60-årsjubileum

Den ärevärdiga Skansen Lejonet från 1600-talet strålade av ljus på fredagskvällen, när drygt åttio glada GNF:are med respektive strömmade in genom porten. Götiska Förbundets representant, Tor Nordström, guidade oss runt i lokalerna och berättade om skansens historia. Den blev bl.a. hemvist för fredliga duvor, när den inte längre behövdes för krigiska ändamål, så det blev mycket att mocka, när förbundet tog över och renoverade byggnaden.

Festmiddagen gjorde verkligen skäl för namnet! Jag har aldrig ätit en så god anka! Inger och Paul Levin bjöd på gott vin därtill. Efter huvudrätten spelade Björn Clausen och Theodor Hassel ”16 pièces faciles et agréables, opus 74” av Mauro Giuli-

ani (1781-1829) på fiol och klassisk gitarr. Det var lättsamma och glada stycken, som förde oss tillbaka till en mera romantisk tid. Vi kaffet talade Olof P. Berg, ordförande 1968-1971, om sin tid vid rodret. Anders Falk berättade humoristiskt om upplevelser som junior. Båda överlämnade gåvor till GNF. Föreningens nuvarande ordförande Rolf Sandström gjorde sedan ett svep över GNF:s historia från starten 1943 till 1973.

Så fick vi röra på oss och GNF:arna fick gå och hämta var sitt exemplar av den nya småskriften och jubileumsmedaljen. Rolf Sandström har skrivit föreningens historia från 1973-2003 på ett lättläst och överskådligt sätt. Det måste ha varit ett Sisyfosjobb att skaffa fram all information, och att sedan planera skriften, så att det inte bara blir upprepningar. Rolf skrev en småskrift även till 30-årsjubileet 1973, så han är

värd all beundran! Medaljen är slagen i 100 exemplar. Den är av silver och väger 20 g. Åtsidan är gjord efter Gustav II Adolfs riksdaler präglad i Augsburg 1632, och fransidan har föreningsnålens bild. Medaljen är präglad i Rumänien, vilket i sig var en utmaning. Vi är mycket nöjda med resultatet! (Se separat beskrivning.)

Efter lite mingel och musik var det dags för kaffe och bakelse. Rolf Sandström höll ett tal till Per-Olof Engelbretksson, som fick föreningens förtjänstmedalj för sina mångåriga insatser som intendent och allmän stämningshöjare. Sist sjöng vi en jubileumsvisa, som undertecknad diktat. Verserna sjöngs på olika melodier. Det blev en bit in på småtimmarna innan de sista nöjda gästerna lämnade festen.

Birgit Hahne-Eriksson
GNF:s sekreterare

Mastmynt för lycka och välgång

Ostindiefararen "Götheborg"
återuppstånden

Vid mastresningen på den nybyggda rekonstruktionen av ostindiefararen Götheborg i början av september i år fullföljdes en urgammal tradition för att ge lycka och välgång åt fartyget. Det var vår näringsminister Leif Pagrotsky som vid en enkel ceremoni lade ett mynt under skeppets stormast innan denna lyftes. Myntet han använde var ett kopparettöre präglat 1738 i Avesta, just det år som den ursprungliga ostindiefararen Götheborg byggdes i Stockholm. Egentligen skall mastmynt helst vara av silver, men enligt *Svenska Dagbladet* (6 september 2003), där detta klipp är hämtat, kunde man inte få tag på ett sådant med rätt årtal.

Ostindiefararen Götheborg förliste den 12 september 1745 på grundet Hunnebådan, en knapp kilometer väster om Nya Älvsborgs fästning. Hon hade sedan den 11 januari sam-

En stor punschbål påträffades i vraket efter ostindiefararen "Götheborg". Bådens utsida pryds av sex avbildningar av medaljförslaget, åtsida och frånsida av tre olika medaljer. Åminstone två av medaljerna är utförda 1703 av Georg Hautsch, verksam i Nürnberg 1683-1712. Förmiskad.

ma år varit på väg hem från Kanton i Kina. Marinarkeologiska undersökningar av fartyget och dess last påbörjades 1987 och fortsatte till 1994. Men stora delar av lasten hade bärgats omedelbart efter olyckan. Man kan ju föreställa sig att det mesta av kontanterna räddades redan då och vid senare tillfällen, men några få mynt framkom i samband med undersökningen.

Förutom en oerhörd mängd porslin – däribland en punschbål med tre olika medaljvårdningar som alla anknyter till Karl XII:s segrar – påträffades elva korroderade mynt vid utgrävningarna. Fyra av dessa är kopparmynt från Nederländerna var-

av ett kunde bestämmas till 1733, medan två är kinesiska cashmynt i brons från Qingdynastien, Shêng-Tsu 1662-1722, det ena med årtalet 1667. De övriga mynten har varit omöjliga att bestämma. Inget mynt under masten kunde konstateras.

Hunnbådan heter sedan år 1994 Götheborgsgrundet efter det förlista fartyget.

MGL

Litteratur

Forrer, L.: *Biographical dictionary of medallists*. Volym II, s. 441f. London 1904.

Weibull, J. (red.): *Slutrapport för den marinarkeologiska utgrävningen av Ostindiefararen Götheborg 1986-1994*. Göteborg 1995. □

Läsekretsen

De senaste årens minnesmynt

Utgivning av svenska minnesmynt efter år 2000, särskilt efter det av Riksbanken tidigare helägda Myntverkets privatisering, ger anledning till några synpunkter. Sättet att växla ut Astrid Lindgren-myntet i november 2002 har redan kommenterats av Rolf Sandström i SNT 2003:2, sid. 46, och förbigås här, särskilt som några av de kritiserade förhållandena nu tycks korrigerade. Jag vill i stället uppmärksamma två andra utvecklingar.

I. Vid millennieskiftet började man ge ut minnesmynt i guld i valören 2 000 kronor i stället för som tidigare 1 000 kronor. Därmed skapades både vackrare och överskådligare guldmynt. De senaste utgåvorna av dessa mynt håller 12 g 900 ‰ guld (10,8 g finguld) och har diametern 26 mm.

Samtidigt är valören i högsta laget för många samlare, särskilt om man ger ut två sådana mynt varje år. Låga upplagor och hög valör har också gjort dessa mynt till mer av kapitalplaceringsobjekt och mindre av allmänt tillgänglig kulturyttring. Men det skulle vara möjligt att återgå till valören 1 000 kronor utan att mynten behöver bli särskilt mycket mindre, om man justerar lite på guldhalt och tjocklek. En enkel överslagsberäkning visar att om guldhalten sänks till 750 ‰ (18 karat) får sådana 1 000-kronorsmynt (5,4 g finguld) en diameter av 20 mm vid samma tjocklek som 2 000-kronorsmynten. Minskas även tjockleken med en tredjedel blir diametern densamma som 2 000-kronorsmynten har. Däremellan kan olika kombinationer tänkas.

Det skulle alltså gå att ge ut lika vackra och lika stora guldmynt som de senaste åren men med halva valören, så att fler samlare kan förvärva dem. Kanske till och med så att det blir aktuellt att öka upplagan.

II. Efter Myntverkets privatisering har man börjat att växla ut minnesmynten till ett högre pris än det nominella. Det undandrar sig min bedömning om tillverkningskostnaden är 250 kronor för ett 200 kronors silvermynt eller 2 500 kronor för ett 2 000 kronors guldmynt inklusive moms för skillnaden mellan utväxlingspris och nominellt pris. Men om så skulle vara fallet förstår jag inte varför man inte kan ge dessa mynt nominella värdena 250 respektive 2 500 kronor, som man faktiskt betalar. Jag hoppas att dessa överpriser inte är ett första steg för att införa överpris även för reguljära mynt eller att momsbelägga växelpengar.

Jan Prawitz,
Mariefred

Red.:s anm. Alla ändringar i våra mynts valör, sammansättning, vikt etc. beslutas av Riksbanken och utkommer i Svensk Författningssamling (SFS). Men det är klart att Myntverket/Nordic Coin AB kan väcka ett förslag!

Till vårens auktion i april 2004.

(Kanske vår sista eller näst sista auktion.)

Emottages bättre material under januari 2004.

Årets höstauktion blev en stor succé!

Vi tackar för det gångna året och önskar en trevlig helg.

*Katalog erhålles enklast genom insättning av kronor 150:– på postgiro 1211-2.
Vill du bli prenumerant får du katalogen två gånger per år och betalar 250:–.
Glöm inte att skriva ditt namn och din adress tydligt på inbetalningstalongen.*

AHLSTRÖMS MYNTAUKTIONER AB

Rådmansgatan 21, Box 26033, SE-100 41 Stockholm

Tel: 08-10 10 10, 0709-10 11 11 • Fax: 08-678 77 77

E-post: coindealer@ahlstrom-coin.com • Hemsida: www.ahlstrom-coin.com

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är en sedan 1973 etablerad sammanslutning av mynthandlare, hitintills 21 företag i tio olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige.

Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

B. Ahlström Mynthandel AB
Rådmansgatan 21
Box 26033, 100 41 STOCKHOLM
Tel. 08-10 10 10, Fax 08-678 77 77

Antikboden
Kyrkogatan 2, 222 22 LUND
Tel. 046-12 99 00

Dala Mynt- och frimärkshandel
Box 5031, 791 05 FALUN
Tel. 023-142 50

Karlskrona Mynthandel
Hantverkaregatan 11, 371 35 KARLSKRONA
Tel. 0455-813 73

Kronans Mynt
Västra Hamngatan 6, 411 17 GÖTEBORG
Tel. 031-13 55 81

Rune Larssons Mynthandel
Stora Brogatan 14, Box 98, 503 06 BORÅS
Tel. 033-41 03 15

Lunds Mynthandel
Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel./fax 046-14 43 69

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

Box 19 507, 104 32 Stockholm, Tel. 08-673 34 23, Fax 08-673 34 23

AB Malmö Mynthandel & Vykortsantikvariat
Sven Gunnar Sandberg
Kalendegatan 9, 211 35 MALMÖ
Tel. 040-611 65 44

Myntinvest Corona
Östra Storgatan 20, 611 34 NYKÖPING
Tel./fax 0155-28 63 25

Mynt & Medaljer
Sveavägen 96
Box 195 07, 104 32 STOCKHOLM
Tel./fax 08-673 34 23

Myntsamlarnas Postorder
Hyhult 6, 340 10 LIDHULT
Tel. 035-801 04, Mobil 070-536 05 38

Ulf Nordlinds Mynthandel AB
Karlavägen 46
Box 5132, 102 43 STOCKHOLM
Tel. 08-662 62 61, Fax 08-661 62 13

Norrtälje Mynt AB
Niels Ferlins gränd 1
Box 4, 761 21 NORRTÄLJE
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

Pecunia HB
Farinvägen 8, 245 33 STAFFANSTORP
Tel. 046-25 21 19

J. Pedersen Mynthandel
Norra Strandgatan 30
Box 1320, 251 13 HELSINGBORG
Tel./fax 042-12 25 28

J. Pedersen Mynthandel
Skolgatan 24, 503 33 BORÅS
Tel. 033-41 24 96, Fax 033-41 87 55

Selins Mynthandel
Regeringsgatan 6, 103 27 STOCKHOLM
Tel. 08-411 50 81, Fax 08-411 52 23

Strandbergs Mynthandel
Arsenalsgatan 6
Box 7377, 103 91 STOCKHOLM
Tel. 08-611 01 10, Fax 08-611 32 95

Tamco Numismatics
Box 6235, 102 35 STOCKHOLM
Tel./fax 08-650 0342

Ticalen Mynthandel
Stureplatsen 3, 411 39 GÖTEBORG
Tel./fax 031-20 81 11

Håkan Westerlund Mynthandel
Vasagatan 42, 111 20 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07, Fax 08-21 21 96

Kungl. Myntkabinettet

Sveriges Ekonomiska Museum

Slottsbacken 6

Stockholm

UTSTÄLLNINGAR

All världens pengar

Museets utställningar inleds med ett ämne som berör alla – pengar! I olika temadelar som tex "Vad är pengar?", "Myntets början", "Makten över pengarna" och "Pengar i krig" beskrivs pengarnas spännande historia under mer än 2.500 år. Och naturligtvis Sveriges mynt!

Rikets finanser

Visste ni att Sverige har världens äldsta centralbank? Historien om Sveriges Riksbank, affärsbankerna, börsen, försäkringsbolagen m m ingår i denna mycket moderna utställning som skildrar idéer, institutioner och förlopp i den svenska ekonomiska historien från 1600-talet och framåt.

Spara i bössa och bank

Människan har alltid sparat! Här är historien om hur vi sparade innan bankerna fanns. År 1820 inrättades den första sparbanken i Sverige – här finns berättelsen.

Myntskatternas magi

Skatter i jorden, vattnet, kyrkor, källor – massor med mynt av guld, silver och koppar från antiken, vikingatid, medeltid samt Lohe-skatten! Skatter från Lappland i norr till Skåne i söder visas i denna suggestiva utställning.

Summa summarum

Pengar i lek, saga och verklighet är ett av ämnena för detta rum som är ägnat till barn och ungdom. Här får vi nya aspekter på detta eviga tema. Ett sjunket skepp med en äkta sjöörvarkatt finns också.

Medaljkonsten

Vem har väl inte hört talas om nobelmedaljen? Medaljens mer än 500 år långa historia är temat för detta rum. Här visas de finaste svenska medaljerna, fantastiska klenoder, renässansmedaljer och Gustav III:s historia.

Museets öppettider

Måndag – söndag 10–16

ANNAN VERKSAMHET

Museibutik

I entréhallen finns butik med försäljning av smycken, souvenirer, vykort och litteratur med anknytning till museets samlingsområden. *Tel. 08-5195 5304.*

Konferens- och festlokaler

Kungl. Myntkabinettets hörsal är fullt tekniskt utrustad och har plats för 72 personer. Lovisa Ulrikas bibliotek är ett exklusivt sammanträdesrum för 14-18 personer. Två mindre grupprum för 4-8 personer finns också på samma plan. Entréhallen med dess vackra kalkstengolv och ockragula väggar lämpar sig väl för cocktails, mottagningar, dans och andra festligheter. *Tel. 08-5195 5304.*

Myntkrogen, museets restaurang och café

Myntkrogen rymmer fler än 70 personer och har fullständiga rättigheter. Vardagar serveras husmanskost och lättare rätter dagtid. Kvällarnas festvåningsverksamhet ger chansen till mer exklusiva rätter tillagade på förstklassiga råvaror. *Tel. 08-10 45 90, fax 08-22 43 90.*